

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาความเป็นไปได้ในการเตรียมความพร้อมเพื่อจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตามพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 ความหมาย
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- 2.3 แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ
- 2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
- 2.6 แนวคิดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- 2.7 แนวคิดการถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุและการเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมาย

ในการศึกษา “การศึกษาความเป็นไปได้ในการเตรียมความพร้อมเพื่อจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตามพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ” ครั้งนี้ได้กำหนดความหมายของคำสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในรูปของนิยามศัพท์อันเป็น คำจำกัดความที่จะนำไปใช้สำหรับวัดและสร้างข้อคำถามในแบบสอบถามเชิงปริมาณ สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

นิยามศัพท์

ความหมาย

ผู้สูงอายุ

ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านไทย ตำบลเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

โรงเรียนผู้สูงอายุ

สถานที่ที่ผู้สูงอายุมาร่วมทำกิจกรรมโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว ครอบครัว และชุมชนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจของผู้สูงอายุที่ดีขึ้น

ชุมชน	สมาชิกที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานีทุกคนที่มีการจัดตั้งองค์กรรวมตัวกันทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นการ เพื่อดำเนินการในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายๆ อย่างโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
นิยามศัพท์	ความหมาย
แนวทางที่เหมาะสม	แนวทางการจัดกิจกรรมที่ผู้สูงอายุ และคนในชุมชน ต้องการให้เกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตามพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม	พื้นที่ที่เหมาะสมในเขตพื้นที่ตำบลบ้านไทย สำหรับส่งเสริมการจัดกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุให้เกิดศักยภาพ องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษ โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การละเล่นดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้านของชุมชนผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงคุณค่าคู่กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งกิจกรรมของพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นเรื่อง ที่ผู้สูงอายุสนใจมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า และ ความหมายสอดคล้องกับวิถีชีวิต
ความเป็นไปได้	ความรู้ความเข้าใจ กระบวนการ หรือวิธีการให้เกิดการขับเคลื่อนการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนท้องถิ่น
บริบท	ข้อมูลด้านภูมิโนเวศน์ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ วิถี วัฒนธรรมของชาวอีสานตอนบน และตอนล่าง
คุณภาพชีวิต	คุณภาพชีวิตที่เกิดจากการยอมรับความพึงพอใจต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุด้วยบริบทวิถีวัฒนธรรมอีสาน นำไปสู่ความสุขทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจครอบครัว ประเด็นดังนี้
คุณภาพชีวิตด้านกาย	แนวทางการส่งเสริมสุขภาพกายโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ การฟ้อนบูชาหลวงปู่ขาว การออกกำลังกายด้วยผ้าขาวม้า

และระบบสารสนเทศสุขภาพ

คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ

แนวทางการส่งเสริมด้านสุขภาพใจโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรม
ท้องถิ่น ได้แก่ พิธีกรรมทางศาสนา การร้องสรภัญญะ โปรแกรม
ส่งเสริมสุขภาพจิตและแผนสุขภาพใจ

คุณภาพชีวิตด้านสังคม

แนวทางการส่งเสริมด้านสังคมโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่น
ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มกลองตุ้ม กลุ่มพินแคณ กลุ่มแหงหยวกกล้วย
กลุ่มงานใบตอง การละเล่นขับร้องดนตรีพื้นบ้าน

นิยามศัพท์	ความหมาย
คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ	แนวทางการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรม ท้องถิ่น ได้แก่ การจัดตั้งต้นแบบอาชีพกลุ่มผู้สูงอายุ การจัดตั้ง กลุ่มอาชีพนาเกลือ การศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นและระบบ สารสนเทศการจำหน่ายสินค้าของกลุ่มผู้สูงอายุ

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

2.2.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำว่า คนแก่ คือ มีอายุมาก หรือ อยู่ในวัยชรา และให้ความหมายของคำว่า ชรา คือ แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม นอกจากนี้ยังมีการเรียกผู้สูงอายุว่า ราษฎรอาวุโส (Senior citizen)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, WHO) และองค์การสหประชาชาติ (United Nations, UN) ใช้คำในภาษาอังกฤษของผู้สูงอายุว่า Older person or elderly person องค์การสหประชาชาติ ได้ให้นิยามว่า “ผู้สูงอายุ” คือ ประชากรทั้งเพศชาย และ เพศหญิงซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป (60+) โดยเป็นการนิยาม นับตั้งแต่อายุเกิด

สำหรับประเทศไทย “ผู้สูงอายุ” ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 หมายความว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินกว่าหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไป และมีสัญชาติไทย

นอกจากนี้ นักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุไว้หลายท่าน โดยขอยกตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

นัยนา ภูสีห์รัตน์ (2546) สรุปความหมายของผู้สูงอายุไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นวัยของการเสื่อมถอยทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ความอ่อนแอหรือความเจ็บปวด จะขึ้นอยู่กับพันธุกรรม สิ่งแวดล้อม ภาวะโภชนาการ เป็นวัยที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของหน้าที่การงานและบทบาททางสังคมเป็นเรื่องที่ควรจะได้รับความช่วยเหลือดูแลจากบุคคลภายในครอบครัวและสังคมรอบข้าง เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสุข

บัณฑิต เคียงธนสมบัติ (2547) สรุปความหมายของผู้สูงอายุไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจไปสู่ความเสื่อมอาจมีความอ่อนแอหรือความเจ็บป่วยขึ้นอยู่กับพันธุกรรม สิ่งแวดล้อมความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน โรคภัยและภาวะสุขภาพจิตของแต่ละบุคคลและเป็นวัยที่เกษียณอายุราชการหรือออกจากงานประจำ ภาวะคุณภาพชีวิตเปลี่ยนไปสู่ภาวะที่เสื่อมลง

ลดาว์ลีย์ น้อยเหลือ (2551) ได้สรุปความหมายของผู้สูงอายุได้จากเกณฑ์ 4 ประการ ดังนี้

1. อายุที่สูงขึ้นซึ่งองค์กรสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายผู้สูงอายุว่าผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นการนับตามอายุจริงตามปฏิทินตั้งแต่แรกเกิด
2. สถานะทางชีววิทยาทางร่างกายหรือกายภาพ (biological aging) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างและหน้าที่ของอวัยวะของร่างกาย รวมทั้งระบบการทำงานที่มีการใช้งานมานานเป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเมื่ออายุเพิ่มมากขึ้น และยังเป็นสาเหตุที่ยังทำให้การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมด้วย เช่นหนังเหี่ยว ผมหงอก หลังค่อม สายตายาว ศีรษะเริ่มล้าน เป็นต้น
3. สถานภาพทางจิตใจและอารมณ์ (psychological aging) เมื่อพ้นวัยผู้ใหญ่แล้ว จะมีการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นลักษณะการรับรู้ ความเข้าใจความสามารถทางสติปัญญา กระบวนการคิดและความจำ เช่นการเรียนรู้ที่ถดถอย เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบุคลิกภาพ
4. สถานภาพทางสังคม (sociological aging) ผู้สูงอายุจะมีบทบาททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งหน้าที่ การงาน อำนาจ บารมี และการเข้าสังคม ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงาน สถานภาพและบทบาททางสังคมต่าง ๆ ซึ่งเดิมเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้หาเลี้ยงครอบครัวต้องกลายเป็นผู้ที่พึ่งพาอาศัยบุตรหลานหรือผู้อื่น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบทบาทจาก พ่อแม่ เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย ด้วย

สำหรับการกำหนดว่า ผู้สูงอายุเริ่มเมื่ออายุเท่าใดนั้น ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันในแต่ละสังคม สำหรับสังคมไทยนั้นกำหนดว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีสัญชาติไทยและมีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป (พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546) ทั้งนี้ผู้สูงอายุมิได้มีลักษณะเหมือนกันหมด แต่จะมีความแตกต่างกันไปตามช่วงอายุ องค์การอนามัยโลกจึงได้แบ่งเกณฑ์อายุตามสภาพของการมีอายุเพิ่มขึ้น ดังนี้

1. ผู้สูงอายุ (Elderly) มีอายุระหว่าง 60 - 74 ปี
2. คนชรา (Old) มีอายุระหว่าง 75 - 90 ปี
3. คนชรามาก (Very Old) มีอายุ 90 ปีขึ้นไป

การแบ่งผู้สูงอายุเป็น 3 ช่วงดังกล่าว สำหรับในสังคมไทยยังมีข้อสรุปว่าจะมีการจัดประเภทของผู้สูงอายุในลักษณะใด การจัดโดยใช้เกณฑ์อายุก็ยังมีข้อถกเถียงว่ายังไม่เหมาะสม นักวิชาการบางท่านจึงใช้เกณฑ์ความสามารถของผู้สูงอายุแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองได้ดี
2. กลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองได้บ้าง

3. กลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เนื่องจากมีปัญหาสุขภาพ มีความพิการ สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยึดความหมายขององค์การอนามัยโลก องค์การสหประชาชาติ (United Nations, UN) ที่ได้ให้นิยามว่า “ผู้สูงอายุ” คือ ประชากรทั้งเพศชาย และ เพศหญิงซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป (60+) โดยเป็นการนิยาม นับตั้งแต่อายุเกิด และตาม พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 หมายความว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินกว่าหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไป และมีสัญชาติไทย

2.2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

นักวิชาการมีความพยายามค้นหาคำตอบว่าทำไมคนถึงแก่ชรายังมีอยู่แม้ว่าจะไม่มีใครเอาชนะความชราได้ก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ทางชีวภาพ จิตวิทยา และสังคมศาสตร์ ได้พยายามสรุปสาเหตุของความชราไว้ 2 ประการคือ 1) พันธุกรรม (Genetic Etiology) และ 2) สิ่งแวดล้อม (Environment Etiology) ซึ่งพิจารณาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของสิ่งมีชีวิต และพยายามศึกษามนุษย์ให้ครอบคลุมแบบองค์รวมนั่นเอง นักทฤษฎีทั้ง 3 สาขาต่างยอมรับว่าความรู้ จากศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่งก็ยังไม่สามารถอธิบายกระบวนการแก่ชราได้อย่างสมบูรณ์ จึงเสนอ แนวคิดเพื่อนำมาใช้อธิบายกระบวนการชราของมนุษย์ให้ชัดเจนที่สุด ประกอบด้วยทฤษฎี 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ทฤษฎีทางชีววิทยา (Biological Theory)
2. ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory)
3. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา (Sociological Theory)

ทฤษฎีทางการสูงอายุดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงสมมติฐานเท่านั้น ดังนั้นการอธิบาย กระบวนการชราให้ชัดเจนที่สุดจึงต้องใช้ร่วมกันหลาย ๆ ทฤษฎีร่วมกันอธิบาย (Eliopoulos, 1995 : 14) ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้กระบวนการชราเกิดได้เร็วขึ้น ได้แก่ ภาวะโภชนาการที่ไม่เหมาะสม การสัมผัสแสง Ultraviolet นาน ๆ มลพิษต่าง ๆ ภาวะเครียด และการตอบสนองต่อความเครียด โรค และ micro organism ต่าง ๆ

ทฤษฎีผู้สูงอายุเป็นทฤษฎีที่ได้รับการพัฒนาเป็นเวลานานตั้งแต่ พ.ศ. 2543 โดย นำเอาทฤษฎีชีวภาพและทฤษฎีจิตสังคมมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนา เพื่อช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่ เกี่ยวข้องกับความสูงอายุ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติต่อผู้สูงอายุได้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ และความต้องการได้ดียิ่งขึ้น ทฤษฎีผู้สูงอายุมีหลายทฤษฎีแต่ทฤษฎีที่สำคัญและกล่าวถึงแพร่หลาย (กิ่งกาญจนา เมืองโคตร, 2553) มีดังนี้

1. **ทฤษฎีความเสื่อมถอย (Wear and tear theory)** ทฤษฎีนี้กล่าวไว้ว่าร่างกาย มนุษย์เปรียบเสมือนเครื่องยนต์ เมื่อเครื่องยนต์ทำงานนานขึ้น เครื่องยนต์จะชำรุด สึกหรือเสื่อมสภาพ เช่นเดียวกับร่างกายมนุษย์ เมื่อวันเวลาผ่านไป ร่างกายทำงานเป็นเวลานาน ๆ จะเกิดความเสื่อมถอย

และหมดสภาพไปในที่สุด การศึกษาทฤษฎีนี้จะช่วยทำความเข้าใจกระบวนการเสื่อมถอย อันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ หลายด้าน และช่วยทำความเข้าใจกระบวนการของชีวิตที่จะต้องสิ้นสุดลง เมื่อร่างกายตายไป

2. ทฤษฎีทำลายตนเอง (Autoimmune theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าความชรา หรือ ความสูงอายุเกิดจากร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันปกตินี้ลดลง พร้อมกับการสร้างภูมิคุ้มกันชนิดทำลายตนเองมากขึ้น ภูมิคุ้มกันที่สร้างน้อยลงนี้ จะทำให้ร่างกายต่อสู้เชื้อโรค และสิ่งแปลกปลอมไม่ดี ในขณะที่ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันชนิดทำลายตนเองมากขึ้น จะทำให้ทำลายเซลล์ในร่างกาย และมักจะเกิดกับระบบสำคัญคือ ระบบสมอง และระบบประสาท ทำให้เกิดความหลงลืมความจำเสื่อมลง หัวใจวาย ตามสภาพเสื่อมโทรมนั้น

3. ทฤษฎีไร้การผูกพัน (Disengagement theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าคนเราไม่อาจหลีกเลี่ยงกระบวนการชราได้ และเมื่อเกิดความชราขึ้น ความสัมพันธ์ในสังคมจะลดลง แต่การไร้การผูกพัน ควรต้องมีการเตรียมพร้อมต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้น เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาสุขภาพ ความตาย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การไร้การผูกพัน สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้ โดยคนชราต้องฝึกหัดให้คนรุ่นหลังมีพลังความสามารถทำงานแทนได้ ที่สำคัญคือ รัฐบาลควรส่งเสริม กำหนดสิทธิผู้สูงอายุ และเตรียมผู้สูงอายุให้อยู่ในบทบาททางสังคมที่ได้รับความสำเร็จ ความพอใจทฤษฎีนี้ใช้เป็นแนวทางในการวางแผน กำหนดมาตรการ สิทธิ และสวัสดิการเพื่อตอบสนองให้คนกลุ่มนี้มีความสุขในช่วงชีวิตที่พ้นภาระหน้าที่ในสังคม

4. ทฤษฎีกิจกรรม (Activity theory) ทฤษฎีนี้เน้นเสถียรภาพ และความสามารถของผู้สูงอายุ ยังคงมีอยู่จนถึงวัยสูงอายุ ยกเว้นเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยา ดังนั้น ความสามารถของคนวัยนี้จึงไม่ต่างไปจากความสามารถของคนวัยกลางคน สามารถทำกิจกรรมต่อไปได้จนตลอดชีวิตตามกำลังความสามารถที่มีอยู่ ใช้ชีวิตในบั้นปลายอย่างเป็นสุข พอใจในชีวิต และรักษาสุขภาพให้ดีที่สุด ในการศึกษาครั้งนี้ จะพัฒนาความสามารถในการสร้างเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ตามแนวทฤษฎีกิจกรรม (Activity theory) ซึ่งเชื่อว่าผู้สูงอายุมีความสามารถทำกิจกรรมได้จนตลอดชีวิตตามกำลังความสามารถที่มีอยู่ เพื่อรักษาสุขภาพให้ดีที่สุด

2.3 แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ

2.3.1 ความหมายของการสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างเสริมสุขภาพ เดิมใช้คำว่า “การส่งเสริมสุขภาพ” ซึ่งเป็นการปฏิบัติการบริการของบุคลากรสาธารณสุข เพื่อสุขภาพของประชาชน ต่อมาได้ถูกขยายให้มีความหมายที่กว้างขึ้นเป็นเรื่องยุทธศาสตร์ของการทำให้เกิดสุขภาพดี จึง มีการนำคำว่า “การสร้างเสริมสุขภาพ” มาใช้กันอย่าง

กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งสื่อความหมายไปถึงการสร้างคือการทำขึ้นใหม่และการเสริมคือการทำเพิ่มขึ้นที่ทุกคนทุกฝ่ายทำได้และช่วยกันทำได้ ในขณะที่บางเรื่อง บางส่วนต้องรอการส่งเสริมจากคนอื่น

การสร้างเสริมสุขภาพเป็นคำที่ใช้เป็นทางการครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน 2542 ซึ่งเปลี่ยนจากการส่งเสริมสุขภาพ เพื่อให้มีความหมายกว้างและลึกกว่าแล้วก็มาถึงช่วงของการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติในปี 2543 ด้วยการจัดทำ พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติให้เป็นกฎหมายแม่บทด้านสุขภาพของคนไทย เป็นการวางจินตนาการเรื่องสุขภาพกันใหม่ โดยวางไว้ที่เรื่องสุขภาพดี (wellness) แทนที่จะวางสุขภาพเสีย (illness) อันเป็นที่มาของสโลแกนสร้างนำซ่อมซึ่งตรงกับยุทธศาสตร์การสร้างเสริมสุขภาพนั่นเอง โดยกระบวนการจัดทำกฎหมายฉบับนี้ได้กลายเป็นเครื่องมือชักชวน สนับสนุนทำให้สังคมมีการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพมาเน้นที่การร่วมกันสร้างเสริมสุขภาพควบคู่ไปกับระบบซ่อม ซึ่งในมาตรา 7 เขียนไว้ว่า “ระบบสุขภาพต้องมุ่งเน้นเพื่อสร้างเสริมสุขภาพคนทั้งมวลและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อประโยชน์ของคนและสังคม” และในมาตรา 3 ได้เขียนความหมายของ การสร้างเสริมสุขภาพ ไว้ว่า หมายถึงการใด ๆ ที่มุ่งกระทำโดยส่งเสริมสนับสนุนพฤติกรรมบุคคล สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อเสริมสร้างให้บุคคล ครอบครัว และชุมชนมีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี (อำพล จินดาวัฒนะ, 2546) และได้มีผู้ให้ความหมายของการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ไว้หลายความหมายดังนี้

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO], 1986) ให้ความหมายการสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการที่เพิ่มสมรรถนะของบุคคลในการควบคุมและพัฒนาสุขภาพของตนเอง รู้ปัญหาของตนเองและทำให้สุขภาพของตนเองดีขึ้น นำไปสู่การบรรลุการมีสภาวะสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจและอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต้องรู้จักสิ่งที่ต้องการที่เหมาะสมและมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่

การสร้างเสริมสุขภาพ เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่จะต้องมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคม มิใช่การบริการที่จัดให้โดยระบบบริการสาธารณสุข ทั้งนี้หลักการสำคัญประกอบด้วย การสร้างพลังอำนาจ การมีส่วนร่วมสาธารณะ การให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ การลดความไม่เท่าเทียมและความไม่ยุติธรรมทางสังคมและการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (สุรเกียรติ์ อชานานุกาพ, 2544)

การสร้างเสริมสุขภาพ คือ กระบวนการเพิ่มสมรรถนะให้ความสามารถควบคุมปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดสุขภาพ และเป็นผลให้บุคคลมีสุขภาพดีขึ้น คือสามารถควบคุมตนเองให้เหมาะสมและพร้อมที่จะปรับสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการมีสุขภาพดี (สำนักส่งเสริมสุขภาพ, 2545)

การสร้างเสริมสุขภาพจึงต้องเริ่มจากนโยบายและการจัดบริการให้ครอบคลุมทุกมิติการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นคำที่ใช้เป็นทางการครั้งแรก เมื่อเดือน มิถุนายน 2542 ซึ่งเปลี่ยนจากการ

ส่งเสริมสุขภาพ เพื่อให้มีความหมายกว้างและครอบคลุมกว่า และได้มีผู้ให้ความหมายของการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ไว้หลายความหมาย ดังนี้

Maben และ Clark (1995 อ้างในนิตย ทัตนิยม, 2548) ให้ความหมายการสร้างเสริมสุขภาพว่าขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคน โดยได้วิเคราะห์มุมมองเกี่ยวกับแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพไว้ 5 แบบ ได้แก่

1. มุมมองในความหมายที่เป็นคำกว้าง ๆ หมายถึง กิจกรรมอะไรก็ได้ที่กระทำเพื่อรักษาสุขภาพและป้องกันโรค ซึ่งมุมมองนี้เป็นที่เข้าใจของคนส่วนใหญ่
2. มุมมองในความหมายของการให้สุขศึกษา (Health education) โดยให้คำสองคำนี้มีความหมายเหมือนกันและใช้แทนกันได้
3. มุมมองในความหมายการตลาดเชิงสังคม (Social marketion) โดยเชื่อว่าการที่คนจะปฏิบัติตนเพื่อให้มีสุขภาพดีนั้น เกิดจากการที่เขามองเห็นประโยชน์สุขภาพดี จึงเป็นเสมือนสินค้าที่จะต้องเสนอขายเพื่อให้คนเลือกซื้อ หรือตัดสินใจเลือกปฏิบัติ
4. มุมมองในความหมายการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และวิถีชีวิต (Life styles) ในระดับปัจเจกบุคคล
5. มุมมองที่เน้นกิจกรรมในระดับกว้าง ตั้งแต่การให้ข้อมูล การเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง (Self - empowerment) ไปจนถึงการสร้างกิจกรรมในระดับสังคม (Social action) และการดูแลสิ่งแวดล้อม ซึ่งมุมมองนี้ให้ความหมายการสร้างเสริมสุขภาพเป็นคำนิยามใหม่ เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ที่เน้นการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ความเท่าเทียมกันในสังคม (Equity) และความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้เสียในสังคมนั้น ๆ (Collaboration of stakeholders) ซึ่งในมุมมองนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานแบบล่างขึ้นบน (Bottom - up strategy)

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนเพิ่มสมรรถนะในการควบคุมและพัฒนาสุขภาพตนเอง (อำพล จินดาวัฒน์, 2551) จำแนกความหมายได้ 4 ระดับ คือ

1. การสร้างเสริมสุขภาพระดับบุคคล (Individual Health Promotion)
2. การสร้างเสริมสุขภาพระดับครอบครัวและชุมชน (Family and Community Health Promotion)
3. การสร้างเสริมสุขภาพระดับบริการสาธารณสุข (provision / intervention)
4. การสร้างเสริมสุขภาพระดับยุทธศาสตร์ (Health Promotion strategy)

การสร้างเสริมสุขภาพระดับยุทธศาสตร์ (Health Promotion strategy) ปรากฏชัดในกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) มีสาระสำคัญดังนี้

- 1) หลักการสร้างเสริมสุขภาพ ต้องเป็นไปเพื่อ

- (1) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม
  - (2) การมีส่วนร่วมของสาธารณะ
  - (3) การให้ความสำคัญกับปัจจัยทางสังคม
  - (4) การลดความไม่เท่าเทียมและความไม่ยุติธรรมในสังคม
  - (5) การสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีทุกภาคส่วน
- 2) องค์ประกอบสำคัญของการสร้างเสริมสุขภาพ ประกอบด้วย
- (1) การสร้างนโยบายเพื่อสาธารณะ
  - (2) การสร้างสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ
  - (3) การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
  - (4) การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลให้สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อสร้างสุขภาพ
  - (5) การปรับเปลี่ยนระบบบริการสาธารณสุข

ดังนั้น การสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพของบุคคล ครอบครัว และชุมชนเพื่อให้สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่สภาวะสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจและอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขโดยอาศัยปัจจัยและกลยุทธ์หลายอย่างในการสนับสนุนและกระบวนการในการสร้างสุขภาพก็มีความหลากหลายแตกต่างกันตามเงื่อนไข ปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งการพัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

2.3.2 หลักการและกลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพ

เพื่อให้การสร้างเสริมสุขภาพให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพอนามัยที่พึงประสงค์ ต้องอาศัยหลักการและกลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพ ตามกฎบัตร ออตตาวา ชาร์เตอร์ ซึ่งมีแนวทาง ดังนี้

- 1) การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อผู้สูงอายุ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันและนำสู่การปฏิบัติเพื่อให้ทุกคนมีสุขภาพที่ดี เช่น นโยบายครอบครัวอบอุ่น นโยบายไม่ให้มีการทอดทิ้งผู้สูงอายุ
- 2) การสร้างสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ สิ่งแวดล้อมได้แก่ครอบครัว ซึ่งต้องให้ความรัก ความเอาใจใส่และดูแลผู้สูงอายุ มีความเข้าใจกัน ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุทุกด้าน การจัดระเบียบของบ้านพักอาศัย และสิ่งแวดล้อม เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดี ตลอดจนการได้ประพฤติดีปฏิบัติ และการอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรม เช่น การรดน้ำขอพรผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ การให้ความเคารพ และความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา กระบวนการวางแผน และได้นำแผนสู่การปฏิบัติในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ

4) การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลให้สามารถดูแลสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ในการพัฒนาทักษะให้สามารถดูแลสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุนั้นต้องพัฒนาทักษะในองค์ความรู้ ทั้งตัวผู้สูงอายุ บุคคลในครอบครัวและชุมชนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสรีระ จิตใจ อารมณ์ และทางสังคม

5) การปรับเปลี่ยนระบบบริการสาธารณสุข หน่วยงานจัดบริการทางด้านสาธารณสุข ต้องเน้นการบริการเชิงรุก เช่นการเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุกลุ่มต่าง ๆ การคัดกรองสภาวะสุขภาพ โดยให้บริการแบบองค์รวม

2.3.3 การประเมินภาวะสุขภาพในผู้สูงอายุ

การประเมินภาวะสุขภาพ (Health Assessment) หมายถึง การรวบรวมซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลอย่างเป็นระบบ โดยเป็นการประเมินถึงภาวะสุขภาพ ได้แก่ สุขภาพร่างกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การประเมินที่ครอบคลุมทั้งทางสุขภาพกาย สภาพจิต สมรรถภาพ และสังคม ส่งให้กระบวนการการประเมินและวิเคราะห์นำไปสู่การประเมินภาวะสุขภาพผู้สูงอายุได้อย่างครอบคลุม (Comprehensive geriatric assessment) แนวทางในการประเมินภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุประกอบด้วย 5 ลักษณะ ได้แก่

1) การประเมินสุขภาพทางกาย (Physical Assessment)

การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากการตรวจร่างกาย โดยการซักประวัติจากตัวผู้สูงอายุ หรือจากครอบครัว ญาติ โดยการสังเกต จากลักษณะสีหน้าท่าทาง อาการแสดง การตรวจร่างกาย และการตรวจทางห้องปฏิบัติการ

2) การประเมินความสามารถในเชิงปฏิบัติ (Functional ability Assessment หรือ Functional Assessment)

(1) การประเมินความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน (Activity of Daily Living : ADL) เครื่องมือที่นิยมใช้ คือแบบประเมินสมรรถภาพในเชิงปฏิบัติ เป็นแบบประเมินสมรรถภาพในเชิงปฏิบัติขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 10 กิจกรรม คือ การรับประทานอาหาร การแต่งตัว การเคลื่อนย้าย การใช้ห้องสุขา การเคลื่อนที่ การสวมใส่เสื้อผ้า การขึ้นลงบันไดหนึ่งชั้น การอาบน้ำ การควบคุมการขับถ่ายอุจจาระ และการควบคุมการขับถ่ายปัสสาวะ คำถามมีทั้งหมด 10 ข้อ เครื่องมือที่ใช้ในการประเมิน เช่น ดัชนีบาร์เธล เอ ดี แอล (Barthel ADL Index)

(2) การประกอบกิจวัตรประจำวันที่มีอุปกรณ์สิ่งของต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นแบบประเมินสมรรถภาพในชีวิตปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตที่ซับซ้อนขึ้น (Instrumental Activity of Daily Living : IADLs) ประกอบไปด้วย 5 กิจกรรม คือ การเดินหรือการเคลื่อนที่ออกนอกบ้าน การทำหรือการเตรียมอาหาร การทำความสะอาดบ้านหรือซักผ้า การทอนเงิน แลกเงินและการใช้บริการรถเมล์หรือรถสองแถว เครื่องมือที่ใช้ในการประเมิน เช่น ดัชนีจุฬาเอดีเอล (Chula ADL Index : CAI)

3) การประเมินสุขภาพจิต (Psychological health assessment)

การประเมินสุขภาพจิตในที่นี้จะรวมถึงการประเมินทางด้านปัญญา (cognitive assessment) ได้แก่ การรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลทางสภาพจิตตลอดจนข่าวปัญหา โดยมีเครื่องมือที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อประเมินสุขภาพจิตที่อาจพบได้บ่อยในผู้สูงอายุ ได้แก่

(1) ภาวะซึมเศร้า (Depression) เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ เช่น แบบประเมินภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุไทย (The geriatric depression scale/TGDS)

(2) เซวปัญหา (cognitive function) ในผู้สูงอายุ มีการใช้เครื่องมือหลายรูปแบบ แบบประเมินที่มีอยู่และนิยมใช้ในปัจจุบัน ดังนี้ แบบทดสอบสภาพสมองเบื้องต้น ฉบับภาษาไทย พ.ศ. 2542 (MMSE - Thai Version 2002) แปรจากแบบประเมินสมรรถภาพสมอง Mini - Mental State Examination (MMSE) โดยคณะกรรมการจัดทำแบบทดสอบสภาพสมองเบื้องต้น สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ ซึ่งประกอบไปด้วยการประเมิน 6 ด้านคือ การรับรู้เวลา สถานที่ การจดจำ ความตั้งใจ การคำนวณ การใช้ภาษา และการระลึกได้ มีคำถามทั้งหมด 20 ข้อ ซึ่งแบบประเมินนี้ปัจจุบันเป็นแบบประเมินที่ได้รับความนิยมที่ใช้ในการคัดกรองภาวะสมองเสื่อมมากที่สุด เนื่องจากได้มีการพัฒนาจนสามารถประเมินภาวะสมองเสื่อมได้ทั้งผู้สูงอายุไทยที่มีการศึกษาและไม่มีการศึกษา

4) การประเมินทางสังคม (Social functioning assessment)

การประเมินทางสังคมนวมถึงเศรษฐกิจ ฐานะความเป็นอยู่ ความเชื่อที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ สัมพันธภาพในครอบครัว เครือข่ายทางสังคม ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นต้น

5) การประเมินสิ่งแวดล้อม (Environmental assessment)

การประเมินสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อผู้สูงอายุ เพราะสิ่งแวดล้อมส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งกายภาพและทางใจ ซึ่งความปลอดภัยของสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสิ่งจำเป็น โดยมีการพัฒนาสร้างเครื่องมือที่ประเมินความปลอดภัยสิ่งแวดล้อมภายในบ้านที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้ เช่น Home safety checklist ของสหรัฐอเมริกา

2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.4.1 ความสำคัญและความหมายของการมีส่วนร่วม

วันชัย วัฒนศัพท์ (2546) การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วม เกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ

วันดี โภคะกุล และอุบลพรรณ จุฑาสมิต (2545) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึงกระบวนการซึ่งบุคคลและครอบครัวมีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องสุขภาพอนามัย และสวัสดิการ รวมทั้งชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยเน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาสุขภาพอนามัยดังนี้

- (1) การนำเทคโนโลยีทางการแพทย์เพียงอย่างเดียวมาใช้ ไม่สามารถแก้ปัญหาสุขภาพในชุมชนได้เท่ากับการดูแลตนเอง
- (2) การจัดบริการการแพทย์ และสาธารณสุข ไม่สอดคล้อง หรือไม่เป็นที่ยอมรับในชุมชนก่อให้เกิดการสูญเสียเนื่องจากประชาชนไม่มารับบริการ
- (3) ชุมชนมีทรัพยากรมากมาย ทั้งด้านวัสดุ อุปกรณ์ กำลังคน สามารถนำมาใช้ซึ่งจะทำให้ชุมชนยอมรับและเข้าถึงการบริการ
- (4) ประชาชนมีสิทธิและหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เกี่ยวกับกิจกรรมที่จะส่งผลต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ของตนเอง

2.4.2 หลักสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของนักพัฒนา และการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรชุมชน หลักการสำคัญในการปฏิบัติการร่วมกับประชาชน (สามารถ ศรีจ้านง, 2544) มีดังนี้

- 1) การจัดความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน การจัดความสัมพันธ์ด้านบทบาทระหว่างนักพัฒนากับชุมชนที่เท่าเทียมกัน เป็นหลักการสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมโดยต่างฝ่ายควรมีความตระหนัก ความต้องการของตนเอง และสิ่งที่คุณเองสามารถทำได้ รวมทั้งองค์กรชุมชนควรตระหนักในความเป็นเจ้าของ ต้องการคิดเอง ทำเอง กำหนดเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนที่คอยกำกับ กำหนดให้เกิดบทบาทการทำงานที่เหมาะสม ตามศักยภาพ และเป็นที่พอใจร่วมกันทั้งสองฝ่าย

2) การมีอิสระไม่ครอบงำ ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ควรอยู่บนฐานของการไม่ครอบงำ การให้อิสระในการคิด และการแสดงออกโดยไม่มีอคติ และไม่นำความคิดความเชื่อของตนมาวัด หรือตีคุณค่า หรือชักจูงครอบงำให้เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะความเชื่อมั่นในศักยภาพ ฐานความรู้ ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ที่จะป็นฐานพลังสำคัญในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองต่อไป โดยที่นักพัฒนาต้องมีวิสัยทัศน์ที่เปิดกว้างพร้อมจะยอมรับฟังความแตกต่าง ความเคารพในความเป็นคนของทุกคน

3) การมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มในสังคม ในชุมชนหนึ่ง ๆ ย่อมประกอบด้วยความแตกต่างหลากหลาย ทั้งด้านฐานะ เพศ วัย สถานะทางสังคม ฯลฯ การสร้างโอกาสเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียม ในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพความรู้ และร่วมมือบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้งานที่ดำเนินไปนั้นไม่กระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และส่งผลกระทบไปสู่คนทุกส่วนในชุมชน ในสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

4) การมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ทุกขั้นตอน การดำเนินงานพัฒนาตามโครงการพัฒนาหนึ่ง ๆ นั้น มีกระบวนการขั้นตอนที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน หลายครั้งที่เราพบว่าโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล และการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเมื่อถึงขั้นดำเนินการแล้ว มักเกิดปัญหาความขัดแย้งและสร้างผลกระทบต่อชุมชนมากมายตามมา รวมทั้งการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่ขาดความเข้าใจอย่างแท้จริง ซึ่งหน่วยงานทั้งหลายที่เข้ามาดำเนินงานร่วมกับชุมชน มักอ้างเสมอว่าได้เปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้วโดยการเชิญตัวแทนของชุมชนเข้าร่วมประชุม และร่วมกิจกรรม ในขณะที่โครงการที่ดำเนินการไปนั้นผ่านการวางแผน และตัดสินใจมาแล้ว โดยที่ชุมชนไม่มีโอกาสรับรู้มาก่อน แต่เป็นเพียงผู้ร่วมในบางส่วนที่กำหนดโดยเจ้าของโครงการนั้น ๆ

2.4.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการมีส่วนร่วมอาจแบ่งโดย (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2543)

1) การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรม คือการเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็นการดำเนินการ การติดตามผลและการประเมินผล

2) อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือเป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชน เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมบางส่วน เพราะหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วม ในการตัดสินใจทางออกที่ควรเป็น คือการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับประชาชน

2.4.4 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปได้เป็น 5 รูปแบบ คือ (สุคนธ์ เจริญน้ำคำ และคณะ, 2545)

1) การรับรู้ข่าวสาร () การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2) การปรึกษาหารือ () การปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือ ระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบเพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็น และตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม หรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไป และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น () การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชน และฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมและผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจและค้นหาเหตุผลที่จะดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้นหรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบ รูปแบบที่พบเห็นกันบ่อย

4) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ อาจดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเลือกตัวแทนของตนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่ง ที่มีอำนาจตัดสินใจ รวมทั้งได้รับเลือกในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทขึ้นำการตัดสินใจได้เพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้น ๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

5) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยตรงในเชิงของการป้องกันแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้อง และป้องกันสิทธิของตนเอง อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองคิดว่าจะได้รับ โดยในปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้ให้หลักการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลาย ๆ ด้าน ดังนี้ 1)

อย่างไรก็ตามการใช้กลไกทางกฎหมายนี้จะทำให้เกิดความยืดเยื้อต่อการดำเนินการโครงการหรือการยุติโครงการ รวมทั้งมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นสรุปรูปแบบเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมใน

การแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้นสามารถจัดได้หลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ดำเนินการ ซึ่งอาจเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนจากระดับต่ำ ไปจนถึงระดับสูงสุด นั่นคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2.4.5 ระดับของการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมเป็น 4 ขั้นตอน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision - Making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้นประการแรกสุดที่ต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการ และจัดเรียงความสำคัญต่อจากนั้นเลือกนโยบาย และประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้ เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการตามแผนและการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารและประสานงาน การขอความช่วยเหลือ ฯลฯ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่ต้องสังเกตคือ ความเห็น (View) ความชอบ (Preferences) ความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้นได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมีอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนนี้เป็นส่วนแรกที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวบ้านยังไม่สามารถแก้ปัญหา และค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตนเองได้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะจะขาดความเข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือชาวบ้านเป็นผู้อยู่กับปัญหา และรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่อาจมองไม่เห็นปัญหาที่เด่นชัด เจ้าหน้าที่หรือพนักงานจึงเสมือนกระจกเงาผู้คอยสะท้อนภาพให้ชุมชนมองเห็น และวิเคราะห์ปัญหาได้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรมการวางแผน การดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้ หากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการผลงานการพัฒนาให้เสร็จ

สิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนจะช่วยให้ชุมชนเข้าใจปัญหา พัฒนาประสิทธิภาพของตนเองและสามารถวางแผนได้ด้วยตนเองในที่สุด

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุน และการปฏิบัติงานชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์ของการทำงานในชนบทอย่างน้อยมีแรงงานของตนเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลาย ๆ แห่งก็สามารถจะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชุมชนรู้จักคิดต้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงานและกิจกรรม และระมัดระวังรักษากิจกรรมที่ทำขึ้นเพราะจะมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างจากสภาพที่ลงทุนและปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอก ถึงจะมีอะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนัก และการบำรุงรักษาจะไม่เกิดขึ้น เพราะรู้สึกว่าไม่ใช่ของชุมชน นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเอง ทำให้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วม

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต มีผู้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ต่าง ๆ ได้ดังนี้

ยรรยง หอมศรีวรานนท์(2543 : 16) ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า หมายถึงคุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองและศาสนา ซึ่งมีค่าเทียบเคียงไม่มีเกณฑ์ตายตัวแน่นอน กล่าวคือทุกคนหรือทุกทุกประเทศอาจกำหนดเกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ กันไปตามความต้องการ และความต้องการในคุณภาพชีวิตนี้ย่อมจะเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาและสภาวะองค์ประกอบของชีวิต

พนม ศรีพิกุล (2554:29-30) ให้ความหมายของชีวิตว่า คุณภาพชีวิตของบุคคลประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนแรกบุคคลได้มีสิ่งจำเป็นแก่ความต้องการของชีวิต เช่น อาหาร บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า สุขภาพ แข็งแรงเจ็บป่วยน้อยครั้ง และมีความมั่นคงในชีวิตมีเศรษฐกิจดี สังคมดี สนใจการเมือง ส่วนที่สองบุคคลมีค่านิยมที่เหมาะสมกับสังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ซึ่งแต่ละบุคคล ใช้เป็นรากฐานการตัดสินใจในอันสำคัญของชีวิต มีความสมดุลระหว่างความปรารถนา และความเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงความปรารถนา มีจุดมุ่งหมายชีวิต มีความราบรื่นในครอบครัว

ติน ปรัชญพฤษ์ (2540 : 30) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตการทำงานไว้ว่า คุณภาพชีวิตการทำงานหมายถึง ชีวิตการทำงานที่มีศักดิ์ศรีเหมาะสมกับเกียรติภูมิและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของบุคลากร นั่นก็คือชีวิตการทำงานที่ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบและสามารถสนองความต้องการพื้นฐานที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย

บุญแสง ชีระภากร (2533: 114) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตการทำงานว่า หมายถึงความรู้สึกพึงพอใจที่แตกต่างกันไปตามมิติการรับรู้ของแต่ละบุคคล เพราะต่างมีพื้นฐานภูมิหลังลักษณะ อื่น ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว บางคนอาจสนใจที่เนื้อหาของงาน บางคนสนใจสภาพแวดล้อมและค่าตอบแทน บางคนเน้นในเรื่องความก้าวหน้าในอนาคต และลักษณะอื่นๆ ที่แตกต่างกันออกไปมากมาย

สิทธิชัย อยุธยา(2538 : 22) ได้นิยามว่า คุณภาพชีวิตการทำงาน หมายถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับสิ่งแวดล้อม โดยส่วนรวมในการทำงาน โดยเน้นมิติเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ ซึ่งมักจะถูกละเลยจากปัจจัยทางเทคนิคและปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ในการออกแบบ การทำงาน

ดีเลโมท และทาเกซาวา (Delqamotte and Takezawa. 1984: 28) ได้กล่าวว่า คุณภาพชีวิตการทำงาน หมายถึงผลดีของงานที่จะมีผลต่อพนักงานซึ่งเกิดจากการปรับปรุงหน่วยงานและลักษณะงาน 12 โดยเฉพาะอย่างยิ่งพนักงานควรจะได้รับ การพิจารณา เป็นพิเศษเกี่ยวกับการส่งเสริมชีวิตการทำงาน ในแต่ละบุคคล และรวมถึงความต้องการของพนักงานในเรื่องความพอใจในงาน การมีส่วนร่วมใน การตัดสินใจที่จะมีผลต่อสภาพการทำงานของเขาด้วย สรุปความหมายของคุณภาพชีวิตการทำงาน หมายถึงความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อการทำงาน ซึ่งสามารถสนองต่อความต้องการทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทำให้บุคคลมีความพึงพอใจในการทำงาน อันจะก่อให้เกิดผลดีกับตนเอง และทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ยัง ทำให้การดำเนินชีวิตของบุคคลมีความสุข มีความเป็นอยู่ดีขึ้น กล่าวโดยสรุป การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการพัฒนาด้านคุณภาพ สุขภาพ เศรษฐกิจสังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง ซึ่งรวมเอาทุกด้านของมนุษย์ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว แต่เป็นไปตามความต้องการของบุคคลเพื่อความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน โดยได้รับการยอมรับจากสังคมที่ตนอยู่โดยทั่วไป คุณภาพชีวิต หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตและดำเนินกิจกรรมทั้งหลาย ของชีวิตด้วยพลังกำลังและความรู้ความสามารถทั้งปวงที่ตนมีอยู่ด้วยความราบรื่นทั้งทางร่างกาย และจิตใจ รวมไปถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ตามสมควร

สุพรรณ ทิศน์และคณะ(2551 : 104) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตของบุคคลประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนแรกบุคคลได้มีสิ่งจำเป็นแก่ความต้องการของชีวิตที่มีความสมดุลระหว่างความปรารถนาและความเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงความปรารถนา มีจุดมุ่งหมายชีวิต มีความราบรื่นในครอบครัว ในทรศนะของนักจิตวิทยาและนักวิชาการสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อื่น ๆ ได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น 3 ส่วน คือร่างกายหรือองค์ประกอบทางชีววิทยา ทางอารมณ์ เช่น ความรู้สึก ดีใจเสียใจและความคิด เช่น จินตนาการ ความใฝ่ฝัน ความเชื่อถือและค่านิยม เป็นต้น

องค์ประกอบเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว เช่น มีเกิด เติบโต เสื่อมโทรมและสิ้นชีวิต จึงทำให้เกิดความต้องการด้านต่าง ๆ มากมาย ตามธรรมชาติของชีวิต ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

1. ทางร่างกาย เช่น ความต้องการในการกินอยู่หลับนอนและสืบพันธุ์ เป็นต้น
2. ทางอารมณ์ ได้แก่ ความ อยากสนุกสนาน สดชื่น รื่นเริงตา ความเจริญหูเจริญใจ ความรัก ความอบอุ่นและความต้องการความมั่นคงปลอดภัย เป็นต้น
3. ทางสังคม เช่น ความต้องการที่จะมีหน้ามีตา ได้รับการยกย่องการยอมรับความรู้สึกเป็นเจ้าของและความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม เป็นต้น
4. ทางความคิด เช่น ความต้องการที่จะรู้จะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ หรือการคิดค้นหาวิธีป้องกันแก้ไขปัญหาทั้งหลายให้ตัวเองได้ดำรงชีพอย่างสุขสบาย เป็นต้น
5. ทางจิตใจเช่น ความต้องการที่จะมีคุณค่ามีประโยชน์ในชุมชนต้องการที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจต้องการความมั่นใจว่ามีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีกว่าในโลกหน้าได้รับความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลายหรือจะได้รับชีวิตที่มีความสุขสงบ ความต้องการดังกล่าวของบุคคลได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันทางสังคมทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการเหล่านี้ของบุคคลคือ
  - 5.1 ครอบครัวย ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ ทางเพศ การสืบสกุล การเลี้ยงดูอบรมและการพัฒนาให้ผู้เยาว์เติบโต เป็นบุคคลที่พึงปรารถนาในสังคมในทุกด้านของ ชีวิต นับแต่ปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน (อาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล) ไปจนถึงการสร้างสรรคบุคลิกภาพที่ถูกต้องเหมาะสม
  - 5.2 เศรษฐกิจ ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการปัจจัยสี่และการสร้างโอกาสในการทำมาหาเลี้ยงชีพตามความถนัดและความสนใจของบุคคล เช่น การผลิต การจำหน่าย การขนส่ง และการบริการธุรกิจ
  - 5.3 การสาธารณสุข ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการมีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคความต้องการน้ำดื่ม น้ำใช้ อากาศที่สะอาดบริสุทธิ์
  - 5.4 นันทนาการและวัฒนธรรม ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการมีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรค ความต้องการน้ำดื่ม น้ำใช้ อากาศที่สะอาดบริสุทธิ์
  - 5.5 การปกครอง ทำหน้าที่สนองตอบความต้องการดำรงชีวิตอย่างสงบสุขทั้งทางร่างกาย จิตใจ จึงต้องมีผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้ทุกคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ทำหน้าที่สร้างสรรคบรรยากาศให้บุคคลได้ใช้ริเริ่มแสดงถึงความถึงความเคารพตนเอง พึ่งตนเองและรักในศักดิ์ศรีของความเป็นคน
  - 5.6 การศึกษา ทำหน้าที่เพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตในทุกด้านกับบุคคลเพื่อตอบสนองความต้องการทางความคิด การดำรงชีวิตในสังคมและอื่น ๆ

5.7 ศาสนา ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจที่ลึกซึ้ง ช่วยให้บุคคลคลายความทุกข์พบความสุข มีอารมณ์ผ่อนคลาย มีคุณธรรม สามารถควบคุมความต้องการและตอบสนองความต้องการให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมได้ช่วยสร้างความสัมพันธ์ในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ องค์ประกอบของชีวิตและการตอบสนองจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีมากขึ้น แตกต่างกันหน้าที่และความรับผิดชอบของสถาบันทางสังคมดังกล่าวแล้ว จึงมีส่วนสร้างคุณภาพชีวิต ให้กับบุคคลตั้งแต่เริ่มมีการปฏิสนธิในครรภ์มารดาและแต่ละวัยที่ได้เติบโตอยู่ในสังคม การเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรในทางที่เพิ่มขึ้นเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้สถาบันทางสังคมไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างครบถ้วน สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิต

1. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย เช่น

- 1.1 อาหาร น้ำ เครื่องนุ่มห่ม ที่อยู่อาศัย
- 1.2 สุขภาพอนามัย
- 1.3 สิ่งอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพ
- 1.4 ภาวะแวดล้อมที่ปราศจากมลภาวะในดิน น้ำ อากาศ เสียง
- 1.5 มีทรัพยากรที่เป็นแก่การดำรงชีวิต เช่น รายได้ ฯลฯ
- 1.6 มีการคมนาคมที่สะดวก
- 1.7 มีโอกาสได้รับการศึกษาและการประกอบอาชีพเท่าเทียมกัน
- 1.8 มีความปลอดภัยในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สิน

2. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิต ด้านอารมณ์

- 2.1 การพักผ่อน หย่อนใจที่มีคุณประโยชน์
- 2.2 การแสดงออกทางอารมณ์อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน

2.3 ความรักในหมู่คณะ

3. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านความคิด จิตใจเช่น

- 3.1 ความมีระเบียบวินัย
- 3.2 ค่านิยมทางวัฒนธรรม
- 3.3 มีความรู้ สติปัญญา ความสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน
- 3.4 การสร้างความสำเร็จและการมีเป้าหมายชีวิตที่เหมาะสม
- 3.5 มีความซื่อสัตย์สุจริต

- 3.6 มีความเอื้ออารีต่อกัน
- 3.7 มีความกตัญญู เสียสละและจงรักภักดี
- 3.8 ความศรัทธาในศาสนา
- 3.9 ละเว้นอบายมุข

2.6 แนวคิดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.6.1 ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

แนวความคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้รับการนำเสนออย่างเป็นทางการครั้งแรกในการประชุม The Third International Committee for Facilitating Education จัดโดย UNESCO เมื่อ พ.ศ. 2507 หลังจากนั้น การศึกษาตลอดชีวิตได้กลายเป็นแนวคิดและแนวทางที่มีความหมายและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษา ได้มีการศึกษา สัมภาษณ์ ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและรวบรวมแนวคิดจากนักการศึกษาจำนวนมาก เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง (นภมณฑล สิบหมื่นเปยม, 2548) ปัจจุบันนี้ คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในการจัดการศึกษาทั่วโลก สำหรับคำจำกัดความของการศึกษาตลอดชีวิต มีนักการศึกษาใ้ไว ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 4 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2548) ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สุมาลี สังขศรี (2544) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง ภาพรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิต และพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวัย ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบไม่เป็นการ จากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคล

UNESCO (1998) อธิบายว่า การศึกษาตลอดชีวิต คือ ลักษณะธรรมชาติที่เกิดขึ้นในทุกวันของทุกชีวิต ทั้งผู้หญิงและผู้ชายทั่วโลกของชีวิตของทุกคน

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการที่มีผลต่อการเรียนรู้ ครอบคลุมการศึกษาในระบบการศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้บุคคลได้พัฒนาตนให้ทันการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาต่อไปให้เต็มศักยภาพ โดยบุคคลนั้นจะต้องมีแรงจูงใจที่จะศึกษาหา

ความรูด้วยตนเอง การศึกษาตลอดชีวิตเป็นผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่บุคคลได้รับตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการจัดการเรียนรู้ที่สามารถให้ผูเรียนพึ่งตนเองได้ตามวิถีชีวิตของตน อันส่งผลไปสู่การเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

2.6.2 ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต

คำว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และการศึกษาตลอดชีวิต (Life Long Education) มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว พบความแตกต่างกัน ดังที่ สุมาลี สังขศรี และ วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2558, น. 5- 6) กล่าวไว้ว่า

การให้ความหมายของคำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” นั้น มีคำที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 คำ คือ 1) ชีวิต (Life) 2) ตลอดชีวิต (Lifelong) และ 3) การศึกษา (Education) หรือ การเรียนรู้ (Learning)

1. 1 คำว่า “ชีวิต” อาจมองในแง่ของพัฒนาการของมนุษย์ในแต่ละช่วงชีวิต ความเจริญเติบโต ความเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคม ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา ศาสนา การเมือง ฯลฯ

1.2 คำว่า “ตลอดชีวิต” นั้น อาจมองในแง่ช่วงเวลาของชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งบุคคลมีพัฒนาการแต่ละช่วงวัยและต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในแต่ละช่วงอายุ

1. 3 คำว่า “การศึกษา” กับ “การเรียนรู้” คล้ายคลึงกันมาก นักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ทั้ง 2 คำนี้ มักใช้แทนกันหรือใช้ในความหมายเดียวกัน แต่พอจะแยกให้เห็นความแตกต่างได้บาง กล่าวคือ

นักการศึกษาที่ใช่คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” ต่างมีจุดหมายเดียวกัน คือ ต้องการให้บุคคลใดเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเหมาะสม เพื่อจะได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง เพียงแต่มีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ นักการศึกษาที่ใช่คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” มองในแง่ของผู้จัดว่า จะจัดเตรียมกระบวนการจัดการเกี่ยวกับการศึกษาอย่างไรจึงจะให้ผูเรียนได้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมตลอดชีวิตของเขา

ส่วนนักการศึกษาที่ใช่คำว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” นั้น มุ่งเน้นที่ตัวผูเรียน โดยละการจัดการศึกษาไว้ในฐานที่เขาใจ แต่เน้นในสวนของผูเรียนว่า หลังจากมีผู้จัดการศึกษาให้แล้วผูเรียนจะเรียนรู้อย่างไร และเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างไร หรือในลักษณะใด ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางเดียวกันนั่นเอง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, น. 3) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า “การศึกษาตลอดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ

การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

นอกจากนั้น พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้ระบุถึง การจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ซึ่งเป็นการศึกษาที่ผสมผสานระหว่าง การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และยังมีนิยามของคำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” ว่าหมายถึง การศึกษาที่จัดให้แก่ ประชาชน ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยหรือ การศึกษาที่ผสมผสานการศึกษาทั้งสามรูปแบบที่เหมาะสมกับบุคคล อายุ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ และสภาพแวดล้อมของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” หมายความว่า “กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล อันเป็นผลมาจากได้รับความรู้ ทักษะ หรือประสบการณ์จากการศึกษา หรือจากกิจกรรมในวิถีชีวิตที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนตาย”

จากนิยามดังกล่าวจะเห็นว่า การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) หมายถึง การจัดการกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non- Formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self- directed Learning) มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตัวให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของโลก ส่วนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยสามารถเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้ สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง (<http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/liciti/longlife.html>)

กล่าวโดยสรุป “การศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง ผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษามีได้สิ้นสุดเมื่อบุคคลเรียนจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น การศึกษาที่ได้รับจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต เป็นเพียงพื้นฐานสำหรับการแสวงหาและการพัฒนาการศึกษาขั้นต่อไป เพียงแต่รูปแบบของการศึกษาที่บุคคลจะได้รับหรือแสวงหาในช่วงที่พ้นจากวัยเรียนมาแล้วนี้ อาจจะเป็นรูปแบบอื่นที่แตกต่างจากการศึกษาที่เคยได้รับในระบบโรงเรียน

การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการ ทั้งการศึกษาในระบบ

โรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบไม่เป็นทางการจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคล” (สุมาลี สังขศรี และ วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา 2558, น. 6- 7) สำหรับการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ผ่านการเรียนการสอนในโรงเรียนผู้สูงอายุ

2.6.3 การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

หลายประเทศที่เขาสูงสังคมสูงอายุแล้ว ได้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อพัฒนาศักยภาพและตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ โดยจากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ดังนี้

1) การจัดการศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุ

การศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุในต่างประเทศ มีการจัดหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องในระดับอุดมศึกษาเป็นการเฉพาะ ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็นทั้งผู้เรียนและผู้สอน มีระบบการวัดผลการให้ปริญญาบัตร หรือใบรับรองหลังจากเรียนจบหลักสูตรแล้ว (Swindell, R. & Thompsom, J., 2005) การศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า มีการจัดในระดับอุดมศึกษา แต่ยังไม่พบการพัฒนาหลักสูตรหรือจัดตั้งสถานศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุเป็นการเฉพาะ

2) การจัดการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุ

กระทรวงศึกษาธิการ (2553) แบ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุ ออกเป็น 5 ประเภท คือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน การฝึกอาชีพ การให้ข่าวสารข้อมูล การพัฒนาทักษะชีวิต และการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนอกระบบ โดยครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน และครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ แบ่งเป็นระดับประถมศึกษา (ป. 6) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 3) และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. 6) และการจัดการศึกษาต่อเนื่อง ในรูปแบบการอบรมอาชีพระยะสั้น 30- 40 ชั่วโมง ตามศักยภาพของผู้สูงอายุ

3) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุ

เป็นกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ตามวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์โดยธรรมชาติ การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันตามความต้องการของผู้สูงอายุ ตลอดจนการแลกเปลี่ยน

สารสนเทศระหว่างกันเพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะบุคคล (สุรกุล เจนอบรม, 2541) แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การใ้การศึกษาผ่านสื่อต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต เทปบันทึกเสียง เทปบันทึกโทรทัศน์ รายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หอกระจายข่าว นิทรรศการ สื่อบุคคล ฯลฯ เป็นการจัดการศึกษาโดยสวนกลางแล้วกระจายลงสู่พื้นที่ และการใ้การศึกษาโดยผ่านกิจกรรมของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เช่น ค่ายผู้สูงอายุ การฝึกอบรม การไปทัศนศึกษา การเสวนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กีฬาและนันทนาการ กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม ฯลฯ

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ มีรูปแบบที่หลากหลาย ครอบคลุม การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกระดับ ที่ใ้การเรียนรู้เรื่อง ของสภาพจริงและปัญหาที่จะต้องไปเผชิญเพื่อที่จะสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต สามารถพึ่งพาตนเอง และแก้ไขปัญหาดวยตนเองได้ ดวยการอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายทั้งรัฐบาล เอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรท้องถิ่นและประชาชน โดยยังไม่พบว่ามีจัดการศึกษาในระบบสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจากการจัดการศึกษาในระบบเป็นรูปแบบการศึกษาไม่สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพ ของผู้สูงอายุ ดังนั้น รูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจึงควรจัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.6.4 หลักการสำคัญของการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

รายงานเรื่อง “Learning: The Treasure Within” ที่เสนอต่อองค์การยูเนสโก ในปี 1995 ระบุว่า หลักสำคัญ 4 ประการ ของการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย การเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่รวมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (ประเสริฐ บุญเรือง, 2555, น. 3)

“การเรียนรู้ โดยผสมผสานความรู้ทั่วไปที่กว้างขวางเพียงพอเข้ากับโอกาสที่จะศึกษา บางวิชาอย่างละเอียดลึกซึ้ง การเรียนรู้ หมายถึงการฝึกฝนในวิธีเรียนรู้เพื่อจะได้ดักดวงประโยชน์ จากการศึกษาไปจนตลอดชีวิต

การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อจะได้ไม่เพียงแต่มีความชำนาญด้านวิชาชีพเท่านั้น แต่จะต้องสามารถรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ และปฏิบัติงานเป็นหมู่คณะ ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยอาศัย ประสบการณ์ต่างๆ ทางสังคมและการประกอบอาชีพ อาจเป็นการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนจาก สภาพในท้องถิ่นหรือประเทศนั้นๆ หรืออาจเป็นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน โดยใช้หลักสูตรซึ่ง ประกอบด้วยการเรียนในภาคทฤษฎีสลับกับการฝึกปฏิบัติงาน

การเรียนรู้เพื่อจะอยู่รวมกัน เป็นการเรียนรู้เพื่อใ้เขาใจผู้อื่นและตระหนักว่า มนุษย์ จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดำเนินโครงการรวมกัน และเรียนรู้วิธีแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ โดยชี้ให้เห็นว่า ความหลากหลาย ความเข้าใจอันดีต่อกัน และสันติภาพ มีคุณค่าควรจะรักษาไว้

การเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อจะได้สามารถปรับปรุงบุคลิกภาพของตนได้ดีขึ้น ดำเนินงาน

ต่างๆ โดยอิสระเสรียิ่งขึ้น มีดุลยพินิจ และความรับผิดชอบต่องานมากขึ้น การจัดการศึกษาจะต้องจัดให้ครอบคลุมทุกด้าน คือ ด้านความจำ การใช้เหตุผล ความซาบซึ้งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกาย และทักษะการสื่อสารกับผู้อื่น”

ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงต้องพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยที่ทุกคนต้องมีความตั้งใจ มีความมุ่งมั่นที่ชัดเจน มีการวางแผนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้โดยใช้ทักษะประสบการณ์ ซึ่งลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นสามารถทำได้หลายลักษณะ ทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การศึกษาต่อ การฝึกอบรม การประชุม การสัมมนา การศึกษาดูงานทางสื่อต่างๆ และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2.6.5 หลักการในการเลือกประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ

Tyler (1949) เสนอหลักการในการเลือกประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 4 ข้อ ดังนี้

- 1) ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัด ควรให้ผู้เรียนได้รับความพึงพอใจในการแสดงพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในจุดมุ่งหมาย
- 2) ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดขึ้น ควรให้ออกาสผู้เรียนได้แสดงพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในจุดมุ่งหมาย
- 3) ประสบการณ์การเรียนรู้ต้องเหมาะสมกับระดับความรู้ สภาพร่างกายและจิตใจของผู้เรียน ฉะนั้นผู้จัดกิจกรรมต้องรู้ภูมิหลังจากสภาพจิตใจปัจจุบันของผู้เรียน
- 4) ประสบการณ์การเรียนรู้ชนิดเดียวกัน อาจนำไปสู่ผลหลายอย่าง เช่น ขณะผู้เรียนกำลังแก้ปัญหาด้านสุขภาพ ก็ได้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพไปด้วย

Cass (1956) เห็นว่า หลักการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุแตกต่างจากการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก ทั้งด้านกายภาพ อารมณ์ และสังคม โดยต้องเป็นการเรียนโดยสมัครใจ ตรงกับความต้องการและความสนใจ ด้วยหลักการที่สำคัญ 5 ข้อ คือ

- 1) ผู้สูงอายุมีจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ที่แน่นอน ดังนั้น ผู้สูงอายุจะเรียนเฉพาะในสิ่งที่เห็นว่าประโยชน์และสามารถนำไปใช้ได้ทันที
- 2) ผู้สูงอายุต้องการเวลาในการเรียนรู้นานกว่าปกติ
- 3) ผู้สูงอายุพร้อมที่จะเรียน ถ้าเรียนตรงกับความต้องการและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม
- 4) ผู้สูงอายุไม่ต้องการเป็นเพียงผู้ดู หากแต่ต้องการมีส่วนร่วมด้วย
- 5) ผู้สูงอายุเรียนเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์

จากหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่ไดกลาวมานั้น สรุปว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องยึดหลักการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในวัยของตนได้เป็นอย่างดี และต้องตอบสนองปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ซึ่งเสนอว่าบุคคลต้องเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา อันสอดคล้องกับความต้องการ (Needs) ของผู้สูงอายุ โดยกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน เพื่อให้เกิดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต กิจกรรมด้านการฝึกทักษะ เพื่อให้เกิดความรู้และทักษะอาชีพ สร้างรายได้ ก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง และกิจกรรมด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยของผู้สูงอายุ เพื่อผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

2.7 แนวคิดการถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุและการเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

2.7.1 การถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุ

2.7.1.1 หลักการ เทคนิค และวิธีการ

การเรียนรู้เป็นการพัฒนาผู้สูงอายุที่พ้นวัยเรียนมาแล้ว จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนา เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้มากที่สุด เช่น อายุ พื้นฐานการศึกษา พื้นฐานครอบครัว ทัศนคติการทำงาน ประสบการณ์การทำงาน ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมที่สมบูรณ์เต็มที่ สามารถวางแผนการปฏิบัติงานของตนและทำตามแผนนั้นได้ ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุ จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

การสอนผู้สูงอายุ ย่อมมีลักษณะแตกต่างจากผู้เข้ารับการเรียนรู้ที่เป็นเด็กอย่างมาก และยังมีความแตกต่างในกลุ่มที่เป็นผู้ใหญ่ด้วยกันเองอีกด้วย อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปลักษณะของผู้ใหญ่ตามที่โรเจอร์ (Roger, 1986; อ้างถึงใน สุวัฒน์ วัฒนวงศ, 2533) ได้สรุปไว้ว่า ผู้ใหญ่โดยคำจำกัดความ เป็นช่วงเวลาที่คุณต้องการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้า และต้องการพัฒนาศักยภาพส่วนตัวให้ทัดเทียมกับคนอื่นในสังคม มีอิสรภาพและเสรีภาพมากขึ้น ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่กำลังพัฒนาเขาสู่วุฒิภาวะและเป็นตัวของตัวเอง

Dale กลาวถึง แนวทางการเรียนรู้ในหนังสือ Educational Media (Wiman, R. V. and W. C. Meierhenry, 1969) เกี่ยวกับการจำและระดับการเรียนรู้ว่า สอนผู้ใหญ่แล้วได้รับอิทธิพลจากสื่อที่นำเสนอ โดย Dale เสนอระดับการระลึกได้ (Recall) จากแนวทางการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังนี้

10% จากสิ่งที่ได้อ่าน

- 20% จากสิ่งที่ได้ยิน
- 30% จากสิ่งที่ได้เห็น
- 50% จากสิ่งที่ได้ยินและได้เห็น
- 70% จากสิ่งที่ได้พูดและได้เขียน
- 90% จากสิ่งที่ได้พูด เมื่อลงมือกระทำ

จะเห็นได้ว่า การระลึกได้ในระดับน้อยที่สุด คือ การระลึกได้จากการอ่านเพียง
ประการเดียว และการระลึกได้อย่างประสบความสำเร็จที่สุด คือ การได้ลงมือกระทำ ในขณะเดียวกัน
Dale อธิบายการกระทำนั้น สอดคล้องกับสุภาษิตที่ว่า

ได้ยินฉันทลืม
ได้เห็นฉันทจำได้
ได้ปฏิบัติฉันทเข้าใจ

ด้วยเหตุนี้ ผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้สูงอายุ จึงต้องพิจารณาการให้เนื้อหาการสอนแต่
ละครั้ง ควรเสริมแรงให้ผู้เรียนสามารถการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำไปสู่การลงมือ
ปฏิบัติในกิจกรรมการเรียนรู้แต่ละครั้ง

หลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามแนวคิดของ Corder (2002) ซึ่ง จงกลณี ชุติมา
เทวินทร (2542) นำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้สูงอายุ ดังนี้

1. ผู้ใหญ่ไม่ต้องการถูกปฏิบัติเหมือนเป็นเด็ก เพราะผู้ใหญ่สามารถรับผิดชอบได้
เคารพตนเอง และกำหนดวิถีของตนเอง
2. ผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากมายหลายอย่างที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียน
รู้ ซึ่งผู้ ถ่ายทอดต้องพิจารณาด้วย
3. ผู้ใหญ่มักจะไม่สนใจเรียนเรื่องที่มีเนื้อหาหลายๆ หรือต้องจดจำข้อเท็จจริง หรือ
ตัวเลขมากมาย หรือการพูดถึงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ใหญ่จะแสวงหาสิ่งที่แท้จริงและคุณค่าด้าน
อื่นๆ ด้วย
4. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีที่สุดในสภาพการณ์ที่นารี้นรมย
5. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้เร็วกว่า หากได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะ
หากได้ทำจริง ปฏิบัติจริง แทนที่จะนั่งฟังการบรรยายเพียงอย่างเดียว
6. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดี เมื่ออยู่ในสภาพที่พร้อมและพอใจที่จะเรียน ฉะนั้น จึง
จำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่การจูงใจและการเตรียมความพร้อมในกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้แก่
ผู้ใหญ่
7. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้เร็วที่สุด โดยหลัก “ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน” ซึ่งหมายถึง
ทุกข้อเท็จจริง ทุกแนวคิด และความคิดรวบยอดทั้งหลายนั้น จะสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อสิ่งเหล่านี้

เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เคยรู้หรือเคยมีประสบการณ์มาแล้ว

8. การเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่ได้ค้นพบตัวเอง เรียนรูด้วยตนเอง จะเป็นกิจกรรมที่แต่ละคนสามารถรับผิดชอบด้วยตนเองในสัดส่วนเวลาของตนเอง โดยมีผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้คอยแนะนำ ซึ่งผู้ใหญ่มักจะเรียนรูด้วยวิธีนี้ได้ดี เพราะแต่ละคนล้วนมีความลุ่มลึกของตน

9. ผู้ใหญ่แต่ละคนเรียนรู้ได้เร็วหรือช้า ในอัตราภาวะกระโดดที่แตกต่างกัน และในสถานการณ์แตกต่างกัน ซึ่งมีปัจจัยทางด้านจิตวิทยาและด้านร่างกายเป็นตัวกำหนดขีดความสามารถการเรียนรู้ ถึงแม้แต่ละคนเริ่มต้นพร้อมกัน หรือเริ่มต้นด้วยความกระตือรือร้นสูงสุดเหมือนกันก็ตาม

10. สำหรับผู้ใหญ่แล้ว การเรียนรู้คือกระบวนการตลอดชีวิต กล่าวคือ สามารถเรียนรู้ได้ไม่สิ้นสุด ผู้ใหญ่บางคนจึงมีความรู้มาก บางคนมีประสบการณ์ และ/หรือความรู้บางเรื่อง มากกว่าวิทยากรผู้สอนก็ได้ รวมทั้งอาจมีความรู้มากกว่าผู้เชี่ยวชาญรวมอบรมกลุ่มเดียวกันด้วย

11. ผู้ใหญ่ชอบเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ขณะที่การใช้ภาษาทาทาทาง และโสตทัศนูปกรณ์ที่หลากหลายจะมีผลต่อการเรียนรู้มากกว่าภาษาเขียน

12. ถึงแม้ว่าผู้ใหญ่จะมีความรู้สีกด้านเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีค่อนข้างมาก แต่ผู้ใหญ่มักยังพอใจและอบอุ่นใจที่ได้รับการยกย่อง ฉะนั้น การเสริมแรงเชิงบวก อาทิ คำชมเชย การให้รางวัล จะช่วยกระตุ้นและจูงใจให้เรียนรู้ได้อย่างมาก

13. กระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะไดผลดีมากที่สุด เมื่อการเรียนรู้นั้นๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้งานในปัจจุบันได้

14. กระบวนการฝึกอบรมผู้ใหญ่ ควรเริ่มต้นจากภาพรวมก่อน จากนั้นระบุที่ละส่วนที่ละขั้นตอน แล้วจึงตามด้วยการแสดงให้เห็นภาพรวมอีกครั้งหนึ่ง

15. นอกจากความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคนแตกต่างกันแล้ว ทักษะเฉพาะ ความรู้เทคนิค ทัศนคติ และประสบการณ์ ก็แตกต่างกันด้วย ซึ่งส่งผลให้ความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคนแตกต่างกัน

16. อัตราการหลงลืมของผู้ใหญ่อาจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและในทันทีหลังการเรียนรู้ได้ ฉะนั้น วิทยากรควรหาวิธีให้การเรียนรู้ต่างๆ สามารถจำได้ง่ายและเพิ่มพูนขึ้นได้โดยการกระทำซ้ำ แสดงซ้ำ พูดซ้ำในเรื่องเดียวกันแต่เปลี่ยนวิธีการนำเสนอซึ่งจะช่วยได้อย่างมากเพื่อให้จำได้ไม่ลืม

17. ทุกสิ่งอาจจะง่ายต่อการเรียนรู้และการยอมรับของผู้ใหญ่ ถ้าหากการกระทำหรือสิ่งนั้นไม่ขัดกับสิ่งที่ได้เคยเรียนรู้หรือเคยมีประสบการณ์มาก่อน

2.7.1.2 ขอบตกลงพื้นฐานในการสอนผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ

1) ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ถูกคาดหวังว่ามีความรับผิดชอบในทุกส่วนของชีวิตตน ไม่วายอยู่ในฐานะบุคคล ผู้ปกครอง พลเมือง คนทำงาน หรือผู้มีเวลาวาง

- 2) ผู้ใหญ่สามารถระบุขอบเขตของปัญหาที่สำคัญที่สุดของตน หรือระบุเรื่องราวที่ตนสนใจได้ ซึ่งผู้สอนอาจนำไปใช้เพื่อเนื้อหาของกระบวนการเรียนการสอนต่อไป
- 3) ปัญหาหรือเรื่องต่างๆ ที่ผู้ใหญ่สนใจ ที่ระบุโดยตัวผู้ใหญ่เองสามารถนำมาใช้เป็นสิ่งจูงใจหรือแรงผลักดันในชีวิตของผู้ใหญ่
- 4) การจูงใจเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งสำหรับการเรียนรู้ทุกประเภท
- 5) ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้ใหญ่สนใจครอบคลุมการหาข้อมูล การใช้ข้อมูลความรู้นั้น ตลอดจนสวนที่เกี่ยวเนื่องกับความรู้สึก ทักษะ ทักษะ และค่านิยมของผู้เรียน
- 6) การวิเคราะห์ความต้องการที่ชัดเจน ทำให้นักศึกษานอกกระบบโรงเรียนทราบ ส่วนประกอบพื้นฐาน หรือองค์ประกอบต่างๆ ของกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียน
- 7) ผลจากการวิเคราะห์ความต้องการดังกล่าว ช่วยให้ได้ข้อมูลสำหรับการกำหนดเป้าหมายการเรียนการสอนในระยะยาว และการกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เฉพาะเจาะจง
- 8) ประสบการณ์ที่ได้รับจากการใช้ชีวิตของผู้ใหญ่สามารถนำมาใช้กำหนดรูปแบบการเรียนการสอนที่จำเป็น และสามารถบรรลุความสำเร็จในเรื่องดังกล่าว ตลอดจนนำไปใช้ประโยชน์แต่ละบุคคลต่อไป
- 9) หน้าที่แรกเริ่มของผู้สอนผู้ใหญ่ คือ การเตรียมเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับใช้เพื่อให้เกิดความสำเร็จจากการพยายามของผู้ใหญ่ในสถานการณ์ต่างๆ โดยปฏิบัติดังนี้
  - (1) สร้างความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย และสนับสนุนการแสวงหาความรู้ระหว่างกลุ่มผู้เรียนด้วยกัน
  - (2) ร่วมกับผู้เรียนแต่ละคนแสวงหาความต้องการให้ชัดเจน
  - (3) แนะนำเทคนิค และวิธีการที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้
  - (4) แน่ใจว่าแหล่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะถูกนำไปเชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ
  - (5) ใช้แหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อประเมินกิจกรรมการเรียนรู้
- 10) ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้ใหญ่สนใจ และกำหนดโดยตัวผู้ใหญ่เอง จะถูกนำไปพัฒนาแนวทางการแก้ปัญหา หรือเพื่อตอบสนองความพึงพอใจตามความสนใจ หรือตามความต้องการของผู้ใหญ่
- 11) ผู้ใหญ่มีความรับผิดชอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับความเหมาะสมของกิจกรรมการเรียนการสอน และการประยุกต์ใช้ความรู้ ทักษะ ทักษะ ในชีวิตประจำวันของตน

2.7.1.3 เกณฑ์การเลือกวิธีการเรียนการสอนการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

- 1) วิธีการเรียนการสอนแต่ละวิธีที่ถูกลำดับไว้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่เฉพาะเจาะจง
- 2) ข้อดีและข้อจำกัดของวิธีการเรียนการสอนแต่ละวิธี ควรได้รับการพิจารณาประกอบการคัดเลือก
- 3) ลักษณะเฉพาะของผู้เรียนแต่ละคน ควรได้รับการพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระดับความสนใจ ระดับความมีอิสระของผู้เรียน การเลือกแบบการเรียนรูของผู้เรียนแต่ละคน ระดับความสามารถ และทักษะการติดต่อสื่อสารโดยทั่วไปของผู้เรียน (การพูด การอ่าน การเขียน และการฟัง)
- 4) ความคุ้นเคยของผู้สอนในการใช้วิธีการเรียนการสอนนั้นๆ
- 5) ความคุ้มค่าด้านเวลา แรงงาน และค่าใช้จ่าย
- 6) ขนาดและจำนวนของกลุ่มผู้เรียน
- 7) ความเต็มใจของผู้สอนในการใช้วิธีการเรียนการสอนต่างๆ
- 8) ระดับการมีส่วนร่วมของผู้เรียน

2.7.2 เทคนิคและวิธีการให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ

นอกจากหลักการถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุที่ต้องคำนึงถึงแล้ว เทคนิคและวิธีการให้ความรู้สำหรับผู้สูงอายุก็น่าสนใจหนึ่งที่จะทำให้การเรียนรู้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงความรู้/ความคิด ทักษะและทัศนคติ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีการ นนทวัฒน์ สุขผล (2543) ได้แบ่งประเภทของเทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การเรียนรู้โดยให้วิทยากรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ แต่ละประเภท ไขเทคนิคต่างๆ ดังนี้

2.7.2.1 เทคนิคการเรียนรู้ โดยให้วิทยากรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

1) การบรรยาย (Lecture) วิทยากรบรรยายตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย อาจใช้สื่อประกอบการบรรยาย และให้ผู้ฟังได้ซักถาม ข้อดี คือ ได้เนื้อหาวิชาการตามหัวข้อที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วน การเสนอเนื้อหาเป็นไปตามลำดับ ผู้เข้ารับการเรียนรู้มีโอกาสซักถาม ได้แนวความรู้ในเนื้อหาวิชามาก ข้อจำกัด คือ เป็นการสื่อสารทางเดียว ผู้ฟังอาจเบื่อหน่าย วิทยากรต้องมีความรู้ในเนื้อหาวิชาและมีความสามารถในการบรรยายเป็นอย่างดี

2) การอภิปรายเป็นคณะ (Panel Discussion) เป็นการอภิปรายโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3- 5 คน ในข้อเท็จจริง ความคิดเห็น ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข ซึ่งเป็นการอภิปราย

ในลักษณะที่สนับสนุนหรือให้เหตุผลโต้แย้งผู้ทรงคุณวุฒิด้วยกัน มีพิธีกร (Moderator) ประสาน เชื่อมโยง และสรุปการอภิปรายของวิทยากรแต่ละคน เปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้ซักถามหลังการอภิปราย ขอดี คือ ผู้ฟังได้รับความคิดเห็นที่หลากหลายทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างไกล การอภิปรายทำให้งิจกรรมดึงดูดความสนใจ ไม่เกิดความเบื่อหน่าย ผู้ฟังมีโอกาสซักถามได้บ้าง เหมาะกับการเรียนรู้ที่มีผู้เข้ารับการเรียนรู้เป็นจำนวนมาก ข้อยกเว้น คือ ระยะเวลาสั้นทำให้ผู้อภิปรายเสนอความคิดเห็นได้ไม่เต็มที่ ถ้าผู้อภิปรายมีความรู้และประสบการณ์น้อยจะไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร การควบคุมการอภิปรายและการรักษาเวลาบางครั้งทำได้ยาก ผู้ฟังมีส่วนร่วมน้อย

3) การประชุมปาฐกถาหรือการประชุมทางวิชาการ (Symposium) เป็นการบรรยายแบบมีวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญหลากหลายวงการ ประมาณ 2- 6 คน รวมเป็นองค์ปาฐกให้ความรู้ในเรื่องที่สนใจ มีพิธีกรดำเนินการอภิปรายและสรุปการบรรยาย เน้นหัวข้อวิชาเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ซักถามหลังการบรรยาย ขอดี คือ ผู้ฟังได้รับความรู้จากวิทยากรหลายคน หลายด้าน ใช้เวลาสั้นๆ สามารถใช้กับการเรียนรู้ที่มีผู้เข้ารับการเรียนรู้เป็นจำนวนมากได้ ข้อยกเว้น คือ วิทยากรอาจให้ทัศนะที่แตกต่างกันทำให้ยากแก่การสรุปให้ตรงตามหัวข้อวิชา เป็นการสื่อสารทางเดียว ถาบรรยายไม่ดีอาจทำให้ผู้ฟังเบื่อหน่าย วิทยากรมีเวลาจำกัดอาจให้ข้อมูลสำคัญไม่ชัดเจนพอ

4) การสาธิต (Demonstration) เป็นเทคนิควิธีการเรียนรู้ที่แสดงให้เห็นให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้เห็นจริงแล้วเกิดความเข้าใจกรรมวิธี วิธีการ และขั้นตอนของการปฏิบัติงาน สามารถปฏิบัติได้หลังจากดูการสาธิตแล้ว เหมาะสำหรับการฝึกทักษะที่เป็นขั้นตอน และใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการปฏิบัติ โดยมีผู้บรรยายประกอบการสาธิต เหมาะสำหรับการเรียนรู้ทุกระดับ ทั้งผู้บริหารและผู้ปฏิบัติ ขอดี คือ เกิดความรู้ ความเข้าใจง่ายและเร็ว มีความน่าเชื่อถือสูง สามารถเพิ่มพูนทักษะของผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้ดี ไม่น่าเบื่อหน่าย นำเสนอความรู้ที่เป็นรูปธรรม ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้ใช้ประสาทสัมผัสหลายทาง ได้ทดลองปฏิบัติทำให้เกิดความมั่นใจ สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามขั้นตอนและวิธีปฏิบัติงาน ข้อยกเว้น คือ ต้องใช้เวลาเตรียมการมาก วิทยากรต้องเชี่ยวชาญจริงๆ เหมาะกับการเรียนรู้กลุ่มเล็กๆ มักใช้ร่วมกับเทคนิคอื่นๆ เช่น การบรรยาย การทดลองปฏิบัติ การอภิปราย เป็นต้น

5) การสอนงาน (Coaching) เป็นการแนะนำให้รู้จักวิธีปฏิบัติงานอย่างถูกต้อง โดยปกติเป็นการสอนหรืออบรมระหว่างการทำงาน อาจสอนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มเล็กๆ ผู้สอนต้องมีประสบการณ์และทักษะเรื่องการสอนจริงๆ การสอนงานไม่ควรมุ่งเฉพาะเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานเท่านั้น ควรให้ผู้รับการสอนงานมีโอกาสก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงานด้วย โดยถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และเทคนิคการทำงานจนสามารถเติบโตขึ้นมาทำงานแทนผู้สอนได้ ขอดี คือ เป็นเทคนิคที่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลในการเรียนรู้ ผู้สอนสามารถสอนงานได้

ตรงกับบุคลิกภาพและความรู้ความสามารถของผู้เรียนได้ นอกจากผู้เรียนจะได้เรียนรู้ประสบการณ์ การปฏิบัติงานจริงแล้ว ยังได้เทคนิคจากผู้สอน และยังช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ก่อให้เกิดความผูกพันและความร่วมมือในองค์กร ข้อยกเว้น คือ ต้องใช้เวลา ไม่สามารถใช้กับผู้เข้ารับการเรียนรู้จำนวนมากๆ ได้ ประสิทธิภาพของการสอนงานขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ ความเข้าใจ ประสบการณ์ของผู้สอน และเทคนิคที่ใช้สอนงาน

2.7.2.2 เทคนิคการเรียนรู้โดยใช้ผู้เข้ารับการเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

1) การระดมสมอง (Brainstorming) คือ การให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างอิสระโดยไม่อภิปรายว่าความคิดที่เสนอถูกหรือผิด จนกว่าสมาชิกเสนอความคิดหมดแล้วจึงวิเคราะห์หรือประเมินค่าของความคิดเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปในเรื่องนั้นๆ จำนวนผู้เข้าประชุมไม่ควรเกิน 15 คน แต่ละคนแสดงความคิดเห็นไม่เกิน 15 นาที และใช้เวลาทั้งหมดรวมทั้งสรุปไม่ควรเกิน 1 ชั่วโมงครึ่ง ข้อดี คือ ผู้เข้ารับการเรียนรู้มีส่วนร่วมโดยตรง ช่วยกันคิดทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้คิด แนวทางการแก้ปัญหาลักษณะต่างๆ ทำให้ได้ความคิดหลากหลายในเวลาที่ยกจำกัด ข้อยกเว้น คือ ได้ความคิดเห็นมากแต่อาจมีคุณภาพน้อย ต้องจำกัดจำนวนผู้เข้ารับการเรียนรู้เพื่อให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ หากผู้เข้ารับการเรียนรู้ขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องหรือปัญหาที่นำมาระดมสมอง อาจได้ความคิดเห็นไม่ตรงจุดหรือวัตถุประสงค์ที่ ต้องการ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่นำมาเพื่อระดมสมองควรเป็นปัญหาเดียว

2) การประชุมกลุ่มย่อย (Buzz Session) เป็นการแบ่งผู้เข้ารับการเรียนรู้จากกลุ่มใหญ่เป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 2- 6 คน เพื่อพิจารณาประเด็นปัญหา ซึ่งอาจเป็นปัญหาเดียวกันหรือต่างกันได้ มีวิทยากรคอยช่วยเหลือทุกกลุ่ม แต่ละกลุ่มต้องเลือกประธานและเลขานุการของกลุ่มเพื่อดำเนินการ แลวนำความคิดเห็นของกลุ่มเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ ช่วงแสดงความคิดเห็นไม่ควรใช้เวลากว่า 2 ชั่วโมง หรือมากกว่านั้นขึ้นกับจำนวนกลุ่มและข้อปัญหา ข้อดี คือ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน บรรยากาศเป็นกันเอง ข้อยกเว้น คือ การประชุมกลุ่มย่อยในห้องเดียวกัน อาจทำให้เกิดเสียงรบกวนกัน ประธานอาจไม่มีภาวะผู้นำ ดำเนินการประชุมได้ไม่ดี ทำให้ผู้ร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นได้ไม่เต็มที่ ควบคุมเวลาได้ยาก

3) กรณีศึกษา (Case Study) เป็นการนำเอากรณีที่เป็นปัญหาจริงมาเสนอ ใน กลุ่มผู้เข้ารับการเรียนรู้ ให้สมาชิกของกลุ่มใช้หลักวิชาและประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติงานมาวิเคราะห์กรณีที่ยกมา มีที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำและให้แนวทาง เพื่อให้สมาชิกกลุ่มวิเคราะห์ปัญหาได้ตรงวัตถุประสงค์ เหมาะสำหรับการเรียนรู้ด้านกฎหมาย การบริหารงาน และเรื่องเกี่ยวกับ ความสำคัญของมนุษย์ ผู้เข้ารับการเรียนรู้ที่เหมาะสมที่เข้ากับเทคนิคนี้ คือ ผู้บริหาร ผู้จัดการ และผู้ที่เขาสูระดับมืออาชีพ ใช้ได้กับการเรียนรู้ที่จะต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเสริม ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ใช้เวลาไม่เกิน 1- 2 ชั่วโมง ข้อดี คือ ช่วยให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้

วิเคราะห์ตัดสินปัญหาเรื่องเสมือนจริง นำไปปรับใช้กับการปฏิบัติงานได้ มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ที่หลากหลาย นำไปสู่ความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น ไตแนวทางการแก้ปัญหาหลายแนวทาง การได้ศึกษาเรื่องราวจากกรณีศึกษามากๆ จะช่วยเสริมสร้างประสบการณ์การปฏิบัติงานของผู้เข้ารับการเรียนรู้ ขอจำกัด คือ ผู้เข้ารับการเรียนรู้บางคนอาจถูกครอบงำความคิดโดยผู้เข้ารับการเรียนรู้ที่มีบุคลิกภาพ วิทยุฒิ หรือคุณวุฒิที่เหนือกว่า กรณีศึกษาเป็นเรื่องราวจริงที่ทำได้ยาก หรือต้องใช้ความสามารถสร้างกรณีศึกษาขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เข้ารับการเรียนรู้

4) การประชุมใหญ่ (Convention) เป็นรูปแบบที่จัดขึ้นเพื่อใหสมาชิกที่เป็นผู้แทนของสวนงานต่างๆ ได้มารวมพิจารณานโยบาย หลักเกณฑ์ และแนวทางดำเนินการ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและมั่นคงขององค์กร ไขเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง ขอดี คือ เป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและพัฒนาความรู้ ผู้เขารวมประชุมมีโอกาสพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ก่อให้เกิดการร่วมมือกันของสวนย่อยในองค์กร ขอจำกัด คือ การประชุมใหญ่มีผู้เขารวมประชุมจำนวนมาก ถ้าผู้จัดขาดประสบการณ์อาจส่งผลต่อการจัดการประชุมได้ ผู้เขารวมประชุมอาจไม่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม และเสียค่าใช้จ่ายมาก

5) เกมการบริหาร (Management Game) เป็นการแข่งขันระหวางกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 กลุ่มขึ้นไป เพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การวางแผน การตัดสินใจ การเป็นผู้นำ ฯลฯ เป็นการปฏิบัติเหมือนเหตุการณ์จริง ขนาดของกลุ่มขึ้นอยู่กับเกมที่นำมาใช้ ไขเวลา 30 นาที ถึง 3 ชั่วโมง ขอดีคือ เป็นการย่อยสถานการณ์จริงให้ฝึกในวงสั้นๆ ผู้เข้ารับการเรียนรู้มีส่วนร่วมช่วยกันคิดช่วยกันทำ ขอจำกัดคือ การเลือกเกมที่ไม่เหมาะสมจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การแบ่งกลุ่มมากเกินไปจะเป็นอุปสรรคต่อการแข่งขัน บางเกมต้องใช้อุปกรณ์และเวลามาก

6) การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นการนำเอาเรื่องที่เป็นกรณีตัวอย่างมาเสนอในรูปแบบการแสดงบทบาทสมมติ ให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้เห็นภาพชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาที่ เป็นกรณีตัวอย่าง ขอดี คือ การใช้บทบาทสมมติจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้เกิดความสนใจ ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้แสดงออกด้วยการปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความเข้าใจและหาข้อสรุปได้ ขอจำกัด คือ ความยุ่งยากในการเตรียมการล่วงหน้า ไขเวลามาก บางคนไม่กล้าแสดงออก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการหาอาสาสมัครแสดงบทบาท ต้องสามารถเชื่อมโยงความคิดของสมาชิกไปสู่ข้อสรุปได้

7) การสัมมนา (Seminar) เป็นการประชุมของผู้ที่ปฏิบัติงานอย่างเดียวกันหรือคล้ายกันแล้วพบปัญหาเหมือนๆ กัน เพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็น หาแนวทางแก้ปัญหา โดยมี การบรรยายให้ความรู้พื้นฐานก่อนแล้วจึงแบ่งกลุ่มย่อย จากนั้นนำผลการอภิปรายของกลุ่มย่อยมา

นำเสนอที่ประชุมใหญ่ ใช้เวลา 1- 3 วัน ข้อดี คือ ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ผลสรุปของการสัมมนานำไปใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาได้ดี ข้อจำกัด คือ ที่ปรึกษา กลุ่มหรือสมาชิกที่เข้ารับการเรียนรู้อาจครอบงำความคิดของผู้อื่นได้ อันเนื่องจากวิทยุคุณวุฒิหรือตำแหน่งหน้าที่การงาน หากผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจมีประสบการณ์การทำงานและความรู้ที่ต่างระดับกันมาก อาจทำให้ได้แนวทางที่จะนำไปพัฒนางานที่มีลักษณะแคบ

8) ทัศนศึกษา (Field Trip) เป็นการนำผู้เข้ารับการเรียนรู้ออกไปศึกษาไปยังสถานที่อื่นนอกสถานที่อบรม เพื่อให้ได้เห็นของจริง ข้อดี คือ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ได้เห็นการปฏิบัติจริง ข้อจำกัด คือ ต้องเตรียมการล่วงหน้า และต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไขว่ขวายมาก และค่าใช้จ่ายสูง

9) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เป็นรูปแบบที่ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ออกมาเรียนรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ แบ่งการดำเนินการเป็น 2 ส่วน คือ การให้ความรู้ของวิทยากร และการปฏิบัติของผู้เข้ารับการเรียนรู้อย่างอิสระโดยอาศัยหลักการที่วิทยากรได้ให้ความรู้เป็นแนวทาง ข้อดี คือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจสามารถนำผลการประชุมเชิงปฏิบัติการไปใช้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน ข้อจำกัด คือ ต้องใช้เจ้าหน้าที่จำนวนมาก เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจมีการจัดการ และวิทยากรประจำกลุ่ม ไขว่ขวายมาก และค่าใช้จ่ายสูง

10) การฝึกประสาทสัมผัส (Sensitivity Training) เป็นการเรียนรู้อันเน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา เริ่มจากการเสนอปัญหาหรือประเด็นที่สร้างความคับข้องใจในกลุ่ม เพื่อให้หาทางวิเคราะห์และแสวงหาแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จของงาน ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจจะเรียนรู้พฤติกรรมของกลุ่มผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่ม ประสบการณ์ทั้งหมด ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จ ความผิดหวังหรือความคับข้องใจของกลุ่มจะถูกจัดการภายในกลุ่ม การแสดงความรู้สึกของสมาชิกในกลุ่มจะมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของแต่ละคน ข้อดี คือ เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจแสดงอารมณ์ความรู้สึก และรู้จักควบคุมความรู้สึกที่อาจมีผลกระทบต่อผู้อื่น ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นที่ยอมรับขององค์กร ข้อจำกัด คือ ไม่สามารถใช้ได้กับบุคลากรทุกระดับในองค์กร จำกัดจำนวนผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจเพียงกลุ่มเล็กๆ ประมาณ 6-8 คน ไขว่ขวายมาก ค่าใช้จ่ายสูง และประณีตมาก

11) การใช้กิจกรรมนันทนาการ (Recreational Activity) เป็นการให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น ร้องเพลง เล่นเกม ปรบมือ เปนจังหวะ ฯลฯ โดยเน้นกิจกรรมเป็นกลุ่มเพื่อมุ่งเปลี่ยนทัศนคติและสร้างความสัมพันธ์ ตลอดจนสร้างความสนุกสนานระหว่างการเรียนรู้ ไม่ควรใช้เวลาเกิน 20- 40 นาที ข้อดี คือ ผู้เข้ารับการเรียนรู้อาจมีส่วนร่วมทุกคน บรรยากาศสนุกสนาน ข้อจำกัด คือ ใช้ได้กับบางหัวข้อเท่านั้น ส่วนใหญ่ใช้สลับกับการบรรยาย วิทยากรต้องมีทักษะในการนำกลุ่ม

12) การเรียนรู้ในงาน (On-the-Job Training) เป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติงานในสถานการณ์จริง วิธีการนี้มีสัมฤทธิ์ผลสูง เพราะผู้เข้ารับการเรียนรู้แต่ละคนต้องการแสวงหาความรู้เพื่อการปฏิบัติงานของตน เหมาะสำหรับการฝึกพนักงานในระดับปฏิบัติการหรือพนักงานทั่วไป ข้อดี คือ ช่วยส่งเสริมทักษะและความชำนาญงานเฉพาะทาง สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ให้ทันสมัย ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ช่วยให้ผู้เข้ารับการเรียนรู้มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน ของจำกัด คือ อาจทำให้ผลผลิตชะงักบาง เพราะต้องให้ผู้ปฏิบัติงานมีประสบการณ์การเรียนรู้ ผู้ผ่านการเรียนรู้วิธีนี้จะมีความรู้ความเข้าใจ และมีทักษะเฉพาะเรื่องที่ได้อบรมเท่านั้น ถ้าผู้ถ่ายทอดความรู้ขาดทักษะอาจทำให้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ไม่บรรลุวัตถุประสงค์

13) การฝึกหัดงาน (Apprenticeship Training) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความรู้จากการเรียนรู้กับการฝึกปฏิบัติ เหมาะกับงานช่างฝีมือ เช่น ช่างทำผม ช่างไฟฟ้า ช่างประปา ฯลฯ ระยะเวลาฝึกหัดงานขึ้นอยู่กับลักษณะอาชีพและความรู้และประสบการณ์ของผู้เข้ารับการเรียนรู้ ข้อดี คือ สามารถสร้างบุคลากรระดับฝีมือเพื่อรองรับความต้องการตลาดแรงงานฝีมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ ของจำกัด คือ ค่าใช้จ่ายสูงมาก และใช้เวลานาน

14) การโยกย้ายสับเปลี่ยนงาน (Job Rotation) เป็นการโยกย้ายบุคลากรจากงานส่วนหนึ่งไปสู่งานอื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคลากรได้ประสบการณ์ที่ต่างไปจากงานในหน่วยงานเดิม ข้อดี คือ ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีของบุคคลในหน่วยงานต่างๆ เป็นการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และประสบการณ์เพื่อรองรับการเปลี่ยนตำแหน่งที่สูงขึ้น ของจำกัด คือ การโยกย้ายสับเปลี่ยนในระดับพนักงานอาจมีผลกระทบต่อการทำงาน โดยเฉพาะช่วงที่เขาสู่งานใหม่ซึ่งจะต้องใช้เวลาศึกษาและฝึกปฏิบัติ การโยกย้ายสับเปลี่ยนเพื่อเตรียมบุคลากรเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหารต้องได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารที่จะคอยให้ความช่วยเหลือ

15) สถานการณ์จำลอง (Simulation Technique or Simulators) เป็นการ ฝึกรการทำงานโดยใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นเหมือนจริง ในสถานการณ์ที่จำลองไว้ใกล้ กับความเป็นจริงมากที่สุด ข้อดี คือ ทำให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานที่ต้องใช้ความรู้ ความสามารถและทักษะสูงได้ในระยะเวลาสั้น ช่วยลดอันตรายและความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น ช่วยประหยัดงบประมาณลงทุนด้านเครื่องมือที่มีราคาแพง ของจำกัด คือ การสร้างสถานการณ์จำลองใช้เงินลงทุนสูงมาก วิทยากรต้องมีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญ ผู้เข้ารับการเรียนรู้ต้องผ่านการเรียนภาคทฤษฎีมาเป็นอย่างดี การฝึกรูปแบบนี้แต่ละครั้งรับผู้เข้ารับการเรียนรู้ได้จำนวนจำกัด

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.8.1 งานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ และการ

เบนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

เพื่อนใจ รัตตากร (2550) ศึกษาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ และภาพลักษณ์ของการเบนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมองตนเอง การให้ความหมายของ “ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ” และเพื่อศึกษาเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของตามทัศนคติของผู้สูงอายุ โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า

วิถีชีวิตของผู้สูงอายุยึดโยงอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ประสบการณ์ของผู้สูงอายุหลากหลายตามบริบทวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ผู้สูงอายุออกแบบเอื้อใหม่การปฏิบัติตนเหมาะสม และใช้เป็นเครื่องนำทางไปสู่การเบนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ การให้ความหมายของ “ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ” จึงเป็นกระบวนการคิดของผู้สูงอายุที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตมายาวนาน ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ให้เหมาะสมกับศักยภาพที่มีความต้องการเพื่อตนเองเปลี่ยนไปเป็นความต้องการเห็นความสำเร็จของผู้ใกล้ชิดหรือช่วยเหลือผู้อื่น ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสุขภาพดี พึ่งตนเองได้ ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเชื่อและศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ยึดถือศีลธรรมเคร่งครัด เป็นผู้นำทางความคิด ทำงานเพื่อชุมชน ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ซึ่งเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของ ได้แก่ สุขภาพ ความมั่นคงในชีวิต การยอมรับจากสังคม การมีพื้นที่ทางสังคมที่ช่วยให้เกิดระบบคุณค่าส่วนบุคคลและแสดงถึงความมีตัวตนของผู้สูงอายุ

จิตติกร สุทธิสินทอง และ วลัยลักษณ์ ตันติพิเชียรกุล (2552) ศึกษาวิจัยในระดับปริญญาตรีเกี่ยวกับการเบนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ กรณีศึกษาผู้สูงอายุที่มาออกกำลังกายในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและเกณฑ์การประสบความสำเร็จของผู้สูงอายุในทัศนคติของผู้สูงอายุ รวมถึงศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของผู้สูงอายุ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า

ผู้สูงอายุให้ความหมาย การเบนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ คือ การได้เห็นครอบครัวประสบความสำเร็จ เช่น ลูกหลานเป็นคนดี เรียนจบ มีงานทำ มีอนาคตที่ดี ได้รับการเอาใจใส่จากลูกหลาน สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีความสุขและพอใจกับสิ่งที่เป็นอย่างสูงผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าเป็นคนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จ เพราะได้รับการตอบสนองความต้องการของตน และภูมิใจที่สามารถเลี้ยงดูลูกหลานให้เป็นคนดีได้ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังมีมุมมองอีกว่า การจะเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมีความสุขกายและใจที่ดี แข็งแรง ไม่มีโรค เพราะการที่มีสุขภาพที่ดีก็จะสามารถช่วยเหลือตนเองในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่เป็นภาระของใคร ทำให้ไม่รู้สึกว่าเป็นคนที่ไร้ประโยชน์ และสามารถไปทำกิจกรรมอื่นๆ เพื่อสังคมได้อีกด้วย การใดทำอะไรเพื่อคนอื่นจะทำให้รู้สึกมีความสุข รู้สึกภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเองที่ยังช่วยเหลือคนอื่นได้ ในวัยสูงอายุนั้นสิ่งที่ต้องการมากที่สุดนั้นคงไม่ได้ต้องการอะไรมากไปกว่าการได้อยู่กับลูกหลานอย่างมีความสุขพร้อม

หนาพอรอมตา ออูอยางสุขสบายไมเจ็บป่วย ไตเขาวัด ทำบุญทำกิจกรรมรวมกับคนวัยเดียวกัน เปนตน และสิ่งหนึ่งที่จะเปนปัจจัยที่จะสงผลให้เกิดความประสบความสำเร็จในปจจุบัน ก็คือ อดีตถือเปนสวน หนึ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ เช่น ผู้สูงอายบางคน ในอดีตได้มีการออมเงินไว้นอย พอมีเขาสู วัยสูงอายจึงรู้สึกเสียใจ หรือบางคนเมื่ออายุยังนอยก็เก็บออมเงินไว้มาก เมื่อมีอายุมากขึ้นไม่ได้ทำงาน แต่ก็มีเงินไวไซ้ ไม่ต้องเปนภาระลูกหลาน ยิ่งไปกวานั้นยังเปนผู้ให้ได้อีกก็จะมีความรู้สึกภูมิใจใน ตนเอง มีความสุข และรู้สึกกวาดนั้นก็เปนผู้สูงอายที่มีศัภภาพ

เอมอร จารุงษ์ (2555) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อ การเปนผู้สูงอายที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทักษะที่จำเป็นในการ ดำเนินชีวิตเพื่อการเปนผู้สูงอายที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทักษะที่ จำเปนในการดำเนินชีวิต และเพื่อการเปนผู้สูงอายที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง โดยการศึกษาครั้งนี้ให้ความหมาย ผู้สูงอายที่ประสบความสำเร็จ หมายถึง ผู้ที่มีสุขภาพดี ไปไหนมาไหนได้ มีความคิด มีรายได้พอเพียง ไม่ขัดสน มีความสุขใจ ครอบครัวมีความเข้าใจ เขารวมกิจกรรม เปนที่ยอมรับของ สังคม และ ช่วยเหลือสังคม สวนผู้สูงอายที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง หมายถึง สุขภาพที่ดี มี ความคิด มีรายได้พอเพียง มีความสุขใจ ครอบครัวมีความเข้าใจ เขารวมกิจกรรม เปนที่ยอมรับของ สังคม ช่วยเหลือสังคม รุเทาทันคน สนใจติดตามข่าวสารสถานการณ์รอบตัว ปรับตัวได้ดี และมี ระเบียบวินัย ผลการศึกษาพบว่า ทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อการเปนผู้สูงอายที่ ประสบความสำเร็จในเขตเมือง ประกอบด้วย 5 ดาน ได้แก่ ทักษะที่จำเป็นดานเศรษฐกิจ ทักษะที่ จำเปนดานสุขภาพ ทักษะที่จำเป็นดานสติปัญญาและจิตใจ ทักษะที่จำเป็นดานสังคมและการ มีปฏิสัมพันธ์ และทักษะดานจิตวิญญาณ ดังนี้

1. ทักษะที่จำเป็นดานเศรษฐกิจ ได้แก่ ความสามารถในการหาหรือสร้างรายได้ ตั้งแตก่อนจะเปนผู้สูงอาย และยังคงมีรายได้อย่างต่อเนื่อง สามารถบริหารจัดการรายไดที่มีอยู่ให้ เพียงพอกับรายจ่ายของตนเอง และควรจะมีเพียงพอที่จะแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย ควรมีความ รู้สึกที่พอเพียง ทำให้ไมเปนคนโลภหรือเอาเปรียบผู้อื่น

2. ทักษะที่จำเป็นดานสุขภาพ ได้แก่ การหาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ นำมาปฏิบัติเพื่อให้มี สุขภาพแข็งแรง ดูแลรักษาเกี่ยวกับภาวะการเจ็บป่วย เพื่อบรรเทาหรือให้การเจ็บป่วยนั้นไม รุนแรง การออกกำลังกายตามวิถีที่ตนชอบอยางสม่ำเสมอ รมัตระวังควบคุมตัวเอง สามารถเลือก รับประทานอาหารให้เหมาะสมกับสุขภาพและวัยของตน สามารถหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ทำลาย สุขภาพ

3. ทักษะที่จำเป็นดานสติปัญญาและจิตใจ ได้แก่ การอ่านหนังสือเปนประจำ ติดตาม ข่าวสารบานเมือง มีความสามารถวิเคราะห์ เข้ารับฟังการบรรยายหรือเข้ารับการอบรมหลักสูตร

ต่างๆ ของการศึกษานอกระบบ มีกิจกรรมฝกสมอง หรือมีเทคนิคที่ช่วยให้สมองสามารถจดจำได้ดี การทำงานจิตอาสา และการนำหลักศาสนามายึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ

4. ทักษะที่จำเป็นด้านสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ ความสามารถในการให้ความร่วมมือกับผู้อื่น อະลุมอลวย มองโลกในแง่ดี ยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล พยายามเข้าใจผู้อื่น เสียสละ ปล่อยวาง ไหวอภัย ไม่เห็นแก่ตัว และไม่เอาเปรียบผู้อื่น

5. ทักษะด้านจิตวิญญาณ ได้แก่ การมองเห็นคุณค่าในตัวเอง มีความภาคภูมิใจ และมีความเห็นใจผู้อื่น

เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ ธนิกานต์ ศักดาพร (2553) วิจัยเรื่อง “ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพเชื่อมโยงกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ภาวะสุขภาพ ศักยภาพ ความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาของผู้สูงอายุไทยที่ยังคุณประโยชน์ ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุที่แสดงถึงการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ สรุปได้ 2 รูปแบบ คือ (1) การยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุในกิจกรรมเชิงธุรกิจ หมายถึง ผู้สูงอายุที่ทำงานหรือกิจกรรมใดๆ ตามความชอบหรือความถนัดแล้วโดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้างหรือเงินเพื่อใช้จ่ายในการดำรงชีวิต โดยค่าตอบแทนที่ได้รับ สามารถเป็นทั้งเงินรายได้ประจำ และรายได้ไม่ประจำ ได้รับเงินпенงวด เป็นรายปี หรือเป็นครั้งคราวก็ได้ เป็นลักษณะการยังคุณประโยชน์โดยการประกอบอาชีพ แบ่งประเภทลักษณะการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุ ได้ 5 กลุ่ม ซึ่งกลุ่มใหญ่ที่สุดเป็นงานด้านบริการทั้งผู้เป็นเจ้าของและการรับจ้างในงานบริการ เช่น ทำนา ทำสวนยาง สวนปาล์ม สวนลำไย และปลูกพืชสวนครัว กลุ่มถัดมาเป็นผู้ทำธุรกิจส่วนตัว เช่น โรงรับจำนำ บานเช่า หอพักให้เช่า และรถให้เช่า กลุ่มรับจ้างทั่วไปที่ไร้ทักษะฝีมือรับจ้าง เช่น ช่างไม้ นวดแผนไทย เย็บผ้า และทำโคม และกลุ่มที่ไร้แรงงาน เช่น รับจ้างภาคบริการ รับจ้างเหลาไม้ไผ่ ตัดกระดาษ ตัดกระดาษรูปต่างๆ บนโคม และรับจ้างห่อขนม เป็นต้น รวมถึงกลุ่มทำธุรกิจส่วนตัว หรือทำอาหารขาย เช่น ขายอาหารตามสั่ง ทำขนม แคนหมู ขนมหอกจอก ขายของชำในชุมชน มีเพียง 1 รายที่ไร้ความรู้ความสามารถวิชาชีพ คือ เป็นทนายความ ซึ่งนับว่าผู้สูงอายุเหล่านี้เป็นผู้ไร้ความรู้ความสามารถให้เกิดประโยชน์ได้

(2) การยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุในกิจกรรมบริการ หมายถึง การทำงานหรือกิจกรรมใดๆ ของผู้สูงอายุ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคล กลุ่มบุคคล และส่วนรวมเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสุข ความสะดวก หรือความสบาย อันเกิดจากจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความปรารถนาดี ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทร มีหัวใจไมตรี เป็นลักษณะของผู้มีจิตสาธารณะหรือจิตอาสา โดยลักษณะกิจกรรมบริการ เมื่อแบ่งตามแรงจูงใจในการทำกิจกรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

2.1) การทำงานหรือกิจกรรมบริการเพื่อครอบครัว เกิดจากแรงจูงใจที่จะแบ่งเบาภาระในครอบครัวของบุตรหลาน เกิดจากความต้องการช่วยเหลือหลานลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว โดยส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับการดูแลงานบ้านทั่วไป เช่น การทำอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ซักผ้า รีดผ้า การดูแลต้นไม้/สัตว์เลี้ยง การเลี้ยงหลาน รวมถึงการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่สูงอายุกว่า หรือเจ็บป่วย หรือเป็นผู้พิการที่อยู่ในครอบครัว ระยะเวลาในการทำงานในครอบครัวมีแตกต่างกัน โดยเฉลี่ยประมาณ 3 ชั่วโมงต่อวัน และมากที่สุดคือ 8 ชั่วโมงต่อวัน

2.2) การทำงานหรือกิจกรรมบริการเพื่อสังคม หมายถึง ผู้สูงอายุที่ใดทำงานหรือกิจกรรมใดๆ เพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น ได้แก่ กลุ่มและชุมชนที่ทำงานสังคม เช่น 1) เป็นผู้นำกรรมการ หรือผู้แทนกลุ่มหรือองค์กร ได้แก่ เป็นประธานชุมชน รองประธานประชาคมเทศบาล ประธานสภาเทศบาล รองนายก อบต. กรรมการหมู่บ้าน แกนนำของกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน เป็นกรรมการบริหารชมรมผู้สูงอายุ เช่น ประธาน รองประธานชมรมผู้สูงอายุ เลขานุการ เป็นแกนนำออกกำลังกาย เป็นวิทยากรกิจกรรม เป็นผู้ช่วยนันทนาการชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น 2) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีตำแหน่งเป็นกรรมการผู้ทรงวุฒิในคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กรรมการผู้ทรงวุฒิของสภาวัฒนธรรมจังหวัด 3) เป็นไวยาวัจกร เป็นตัวแทนของวัดในการจัดการทรัพย์สินของวัดและทำพิธีกรรมทางศาสนา 4) เป็นอาจารย์และวิทยากร ถ่ายทอดความรู้และสอนหนังสือ 5) เป็นผู้สนับสนุนงานชุมชน เมื่อชุมชนมีการจัดงานในชุมชน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ทอดกฐิน งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ผู้สูงอายุจะมีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อชุมชน เช่น การจัดเตรียมอาหารสำหรับงานเลี้ยง 6) การสนับสนุนทรัพยากรการเงินสำหรับชุมชนและสังคม และ 7) เป็นอาสาสมัคร เป็นกิจกรรมหนึ่งที่พบจากผู้สูงอายุที่มีคุณลักษณะอยากช่วยเหลือผู้อื่น เช่น อาสาสมัครมูลนิธิบำเพ็ญประโยชน์ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน (อผส.) อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) อาสาสมัครตายนยาเสพติดของชุมชน เป็นต้น

2.8.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย และการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

ปณิธาน วัฒนพานิชกิจ (2548) ศึกษาเรื่อง “ ความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งเพื่อศึกษาความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการเรียนรู้อาสาสมัครสุขภาพอนามัยระดับมาก คือ เรื่องโรคความดันโลหิตสูง รองลงมา เรื่อง การป้องกันโรคเข่าเสื่อม โรคกระดูกพรุน โรคหัวใจ โรคเบาหวาน ฯลฯ โดยต้องการสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ผ่านสื่อโทรทัศน์ประเภทรายการส่งเสริมสุขภาพ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้อาสาสมัครสุขภาพอนามัยระดับมาก คือ กิจกรรมทางศาสนา รองลงมาคือ

กิจกรรมทัศนศึกษา และกิจกรรมทางสังคม ส่วนกิจกรรมที่มีความต้องการระดับปานกลางคือ กิจกรรมร้องเพลง ออกกำลังกาย การเพิ่มพูนความรู้ ศิลปหัตถกรรม กีฬา และอาสาสมัคร ทั้งนี้ ผู้สูงอายุต้องการการเพิ่มทักษะอาชีพระดับปานกลางถึงระดับน้อย โดยผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้เรื่อง กฎหมาย การทำสมุนไพรรักษาโรค การนวดแผนโบราณ การเกษตร และการเรียนทำอาหารและขนมต่าง ๆ สำหรับผลการศึกษาดูแลพบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย และการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม การศึกษามีความสัมพันธ์กับความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การเพิ่มทักษะทางอาชีพ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม รายได้มีความสัมพันธ์กับความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการเพิ่มทักษะทางอาชีพ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม

เบญจวรรณ วงษาดี (2550) ศึกษาเรื่อง “ การศึกษาความต้องการกิจกรรม การศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ” มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งเพื่อศึกษาความต้องการกิจกรรมการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุต้องการกิจกรรม การศึกษา เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยรวมระดับมาก เรียงลำดับจากสูงคือ ดานสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม ดานสุขภาพอนามัยและโภชนาการ ดานเศรษฐกิจและรายได้ และดานสิทธิประโยชน์กฎหมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันและชาวเหตุการณ์บ้านเมือง

อชาญญา รัตนอุบล และคณะ (2552) วิจัยเรื่อง “ การศึกษาสภาพปัญหา ความ ต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย มีวัตถุประสงค์ ประการหนึ่ง คือ นำเสนอรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเขาสู่วัยสูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริม การเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเขาสู่วัยสูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน ประกอบด้วย หลักการ และกระบวนการ 6 ขั้นตอน ได้แก่ การสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการของการเตรียมความพร้อมเมื่อเขาสู่วัยสูงอายุ การกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ การกำหนดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ การ กำหนดกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อม และประเมินผล และการถอด บทเรียน โดยขอเสนอแนะเชิงนโยบาย มี 4 ดาน คือ ดานการกำหนดนโยบาย ดานกระบวนการมีส่วนร่วม ดานการบูรณาการสู่การจัดการศึกษา และดานงบประมาณ

อชาญญา รัตนอุบล และคณะ (2554) วิจัยเรื่อง “ การศึกษาและการเรียนรู้ตลอด ชีวิตของผู้สูงอายุไทย ” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mixed Method) มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษา สภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ในด้านเป้าหมายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ลักษณะกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ หลักสูตรและเนื้อหา ผู้จัดการศึกษาและผู้สอน วิธีการจัดการศึกษา สื่อและแหล่งการเรียนรู้ การประเมินผล การบริหารจัดการ ผลการจัดการศึกษา (2) ศึกษาความต้องการ

การการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ในด้านเป้าหมายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ลักษณะกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ หลักสูตรและเนื้อหา ผู้จัดการศึกษาและครูสอน วิธีการจัดการศึกษา สื่อและแหล่งการเรียนรู้ การประเมินผล การบริหารจัดการ ผลการจัดการศึกษา (3) ศึกษาอนาคตภาพการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามและแนวทางการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ จัดขึ้นเพื่อการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในช่วงอายุ 60- 64 ปี มากที่สุด ผู้จัดการศึกษาและครูสอนคือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในรูปแบบการจัดอบรมระยะสั้น โดยสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่ไ้มากที่สุดคือ สื่อบุคคล ประเมินผลด้วยวิธีการสังเกตโดยใน พ.ศ. 2553 พบว่า มีจำนวนโครงการที่จัดให้ผู้สูงอายุของหน่วยงานต่างๆ มากที่สุด คือ 1- 3 โครงการ

2. ความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ จัดขึ้นเพื่อการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในช่วงอายุ 60- 64 ปี มากที่สุด ผู้จัดการศึกษาและครูสอน คือครูภูมิปัญญาหรือผู้รู้ในชุมชน ในรูปแบบการจัดอบรมระยะสั้น สื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่ต้องการมากที่สุด คือ สื่อบุคคล ประเมินผลด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริง และต้องการให้ชมรมผู้สูงอายุส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายบริหารจัดการการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

3. อนาคตภาพการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทย มีเป้าหมายการจัดเพื่อให้ผู้สูงอายุมีสภาพร่างกายที่สมบูรณ์และมีสุขภาพดี เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและสามารถปรับตัวเข้ากับชุมชน สังคม และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในสังคมได้ กิจกรรมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทย เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ผสมผสานการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยแบบบูรณาการในลักษณะสาระบันเทิง มีการสร้างและส่งเสริมแกนนำผู้สูงอายุเพื่อเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สำหรับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่พึ่งตนเองได้ และกลุ่มที่พึ่งตนเองไม่ได้ เนื้อหาการเรียนรู้ควรตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ ตามความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และควรนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้ในสถานการณ์ชีวิตที่เป็นจริง แบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการปรับตัวทางสังคมและจิตใจ ด้านเศรษฐกิจและการออม ด้านการเรียนรู้ และด้านสิทธิของผู้สูงอายุตามกฎหมาย วิธีการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ การจูงใจให้ผู้สูงอายุเข้ารับการศึกษา ควรเน้นการประชาสัมพันธ์กิจกรรม โดยเสริมแรงจูงใจเรื่องประโยชน์ผู้สูงอายุจะได้รับหลังจากเข้ารับการศึกษา ผู้จัดการศึกษาและครูสอน ควรเป็นปฏิบัติการงานด้านการพัฒนาผู้สูงอายุในพื้นที่ กิจกรรมการจัดการศึกษาควรบูรณาการอย่างหลากหลาย

รูปแบบ ในลักษณะพหุวัย เน้นการอภิปรายหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกันอย่างไม่เป็นทางการ สื่อ และแหล่งการเรียนรู้ควรมีบทบาทสำคัญและใกล้ชิดในการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ผู้สูงอายุเป็นรายบุคคล การประเมินผลควรประเมินตามสภาพจริงด้วยการสังเกต โดยมีการบริหารจัดการในลักษณะที่ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายรวมกันบริหารจัดการ ใช้งบประมาณสนับสนุนและจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนรวมกัน

อาเซียนญา รัตนอุบล และคณะ (2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศและต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นบทเรียนที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุของประเทศไทย โดยศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศไทย และได้นำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า

รูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย

1) รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม (The University of the Third Age - U3 As) เป็นการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุโดยตรง มีรูปแบบการดำเนินการ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นโครงการจัดสอนในมหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 2 เป็นการจัดการศึกษาตามความต้องการและความสนใจของผู้สูงอายุ โดยให้หน่วยงานท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาแทนมหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 3 เน้นให้ผู้สูงอายุรวมกลุ่มกันเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความชำนาญในเรื่องที่สนใจเป็นวิทยากร โดยได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากกลุ่มผู้เรียนด้วยกัน รวมทั้งการสนับสนุนด้านทรัพยากรการเรียนรู้จากท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การอนุญาตให้ใช้ห้องสมุด การทำจดหมายข่าว วารสาร เป็นต้น ลักษณะที่ 4 คือ The Virtual University of the Third Age หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า vU3 A เป็นมหาวิทยาลัยวัยที่สามเสมือนจริงที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบการให้ความรู้เช่นเดียวกับที่จัดในสถาบันการศึกษา แต่เผยแพร่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีเวลาเดินทางไปเรียนในสถานที่ที่จัดไว้

2) รูปแบบศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน (Community Multipurpose Service Center) เป็นสถานที่ที่ผู้สูงอายุมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน รวมทั้งพัฒนาชุมชนของตนเอง การพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันจะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ตระหนักถึงคุณค่าของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้สูงอายุมีโอกาสใช้ความสามารถและประสบการณ์ในการทำกิจกรรม และแบ่งปันความรู้ให้แก่ผู้สูงอายุและผู้รับบริการคนอื่นๆ ศูนย์ฯ เป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นความร่วมมือและ

ความเปราะบางของรวมกันของประชาชนในชุมชน ตลอดจนการวางจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์เอนกประสงค์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชนจึงเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง

3) รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ (Senior Community) หมายถึง การส่งเสริมใหม่เมือง /ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ โดยการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ จัดหาทรัพยากรที่เอื้อต่อการอยู่อาศัยตามความต้องการและจำเป็นที่หลากหลายของผู้สูงอายุ เมือง /ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุประกอบด้วยสโมสร สระวายุฆา ศูนย์นันทนาการและกีฬา สนามกอล์ฟ ศูนย์สุขภาพ และสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยรัฐบาลรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหลัก สนับสนุนการบริการ และจัดอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ

4) รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ (Senior Club) หมายถึง การเตรียมสถานที่และโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมและรวมกันทำกิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ เตรียมการเรียนรูจากประสบการณ์เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันจะทำให้ชีวิตในปัจจุบันปลายมีคุณค่าและเห็นคุณค่าในตนเอง ให้คำแนะนำแก่ผู้สูงอายุเพื่อแก้ไขปัญหาความรู้สึกโดดเดี่ยวและถูกสังคมทอดทิ้ง ส่งเสริมด้านสุขภาพผู้สูงอายุโดยการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้มีชีวิตที่ถูกต้องสุขอนามัย เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมบริการของสังคมและรวมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ให้ผู้สูงอายุมีงานทำตามสมควรแก่ความต้องการและกำลังความสามารถ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมกับคนหนุ่มสาวหรือเด็กเพื่อขจัดปัญหาของว่างระหวางวัย รวมทั้งให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน

5) รูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัย (Informal Senior Group) การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัยเป็นการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุที่สนใจและต้องการศึกษา/เรียนรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใดที่พิจารณาแล้วว่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ โดยแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพลัดพลัง (Active Ageing)

2.7.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและการบริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2560 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การถอดบทเรียนตัวอย่างที่ดีของโรงเรียนและชมรมผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคูณลักษณะ โครงสร้างการบริหารของโรงเรียนที่เป็นตัวอย่างที่ดี 5 โรงเรียน ถอดแบบหลักสูตร สร้างและพัฒนาหลักสูตรตัวแบบนำหลักสูตรตัวแบบไปใช้ทดลองใน 4 โรงเรียน และประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรตัวแบบ

และสร้างชุดความรู้สู่การพัฒนาเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ 1 ชุด ใช่วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การถอดบทเรียน และการปฏิบัติการทดลองแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่โรงเรียนผู้สูงอายุ 9 แห่ง ผลการศึกษาโดยสรุปดังนี้

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นลักษณะกิจกรรมที่สถาบัน หน่วยงานหรือชุมชน จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุผ่านการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบที่ผู้สูงอายุเรียนรู้อย่างสนุกสนาน รื่นเริง นักเรียนสูงอายุที่ผานจากโรงเรียนเกิดทักษะด้านการดูแลตนเอง ควบคุมตนเอง และการพึ่งตนเองได้ในระดับมาก นอกนั้นเป็นทักษะในการพัฒนาความสามารถทางกาย จิต สังคม ปัญญา และเศรษฐกิจ หลักสูตรที่เหมาะสมสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย เนื้อหาความรู้ที่ผู้สูงอายุต้องรู้ ร้อยละ 50 ควรรู้ ร้อยละ 30 และอยากรู้ ร้อยละ 20 ภายใต้วงเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 96 ชั่วโมง

ขอเสนอแนะสำหรับการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้มีศักยภาพโดยมีโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นเครื่องมือ คือ ควรกำหนดนโยบายเพิ่มเป็นภารกิจท้องถิ่นให้รับผิดชอบจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 มาตรา 11 (2) โดยให้ถือว่าเบงองค์ประกอบสำคัญด้านการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากนี้ การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุควรบูรณาการระหว่างกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าหน่วยงานใดในชุมชนเป็นผู้จัดตั้งและบริหารจัดการ และควรพัฒนาผู้ถ่ายทอดเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม

พวงนรินทร์ คำปุก (2557: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลห้วยม้อ อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย พบว่า โดยภาพรวมของการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลห้วยม้อ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านบริบทด้านกระบวนการผลิต มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านปัจจัยนำเข้ามีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ด้านบริบท พบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคม ความชัดเจนของวัตถุประสงค์ในโครงการ ความสอดคล้องของวัตถุประสงค์และกิจกรรมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า สถานที่ งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ มีความคิดเห็นในระดับมาก ด้านกระบวนการ พบว่าการจัดการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลมีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด และด้านผลผลิต พบว่า ผลการเรียนรู้ มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด